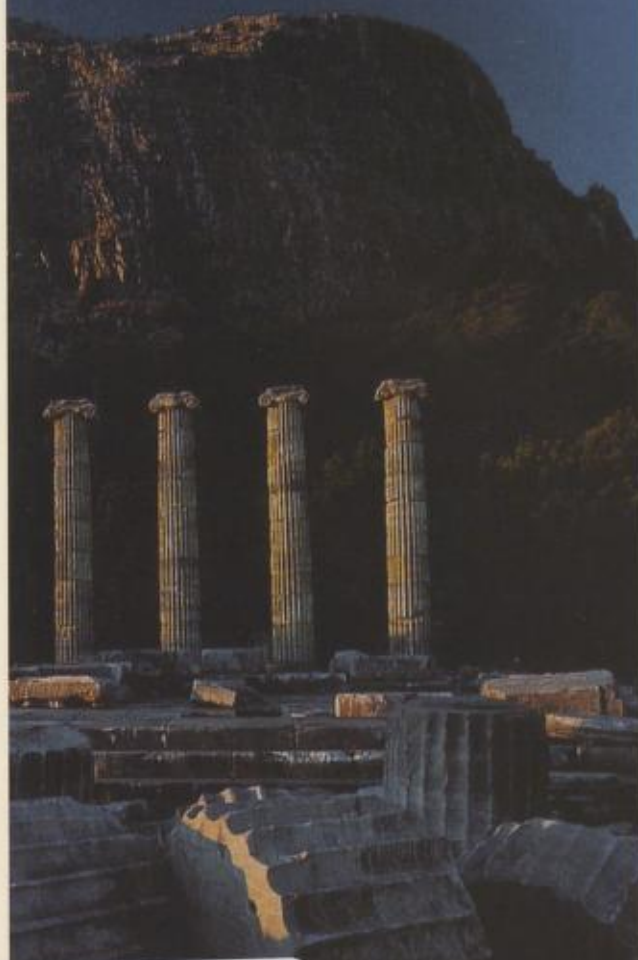

dyade
.no

Fortiden i nåtiden

Ole Nygaard:
Historien som
ideologi

Viktor Roddvik:
Aasmund
Brynildsen og
mystikken i
Østkirken

Dag Jensen:
Når livshistorie
preger synet
på historien

Høgskulen i Sogn og Fjordane

Dyade
HSF/FOSS Tidsskrift Dya
2001 rg. 33 Nr 1

H01001706

1 2001

Vi er alle diktere

I en viss forstand er vi alle diktere. For noen år tilbake ble det gjort en undersøkelse i USA om barndoms-erindringer. En gruppe menneskers indre bilder av egen barndom ble sammenlignet med beskrivelser de selv hadde gitt som barn og unge. Konklusjonen var til dels store avvik mellom hva forsøksobjektene husket og hva de selv hadde sagt for mange år siden. Vi både legger til og trekker fra en god del når vi skal beskrive vår egen livshistorie uten at det er noen bevisst fordreining.

Det samme gjelder vår felles historie. Vi kunne la en tilhenger og en motstander av EU forsøke å gi en mest mulig objektiv beskrivelse av folkeavstemningen i 1994. Resultatet er ikke vanskelig å gjette seg til.

Vi vet at betydelig deler av det menneskelige livsfelt fordreies av vår bevissthet. Vi tolker fenomener vi stilles overfor. Vi forsøker å finne mening. I den prosessen legger vi inn mye av oss selv. Diktning i denne mer utvidede betydning er ikke forbeholdt skjønnlitterære forfattere.

Dette Dyade handler om et område som ligger særlig åpent for subjektiv tokning, nemlig menneskehetens forhistorie. Det vi kaller fortid, er våre bilder av den. Fortiden er i betydelig grad noe vi skaper. Dag Jensen viser med utgangspunkt i sin doktoravhandling hvordan en av våre aller mest innflytelsesrike historikere, Ernst Sars, i sin beskrivelse av Norges utvikling som nasjon oppviser interessante paralleller til sin egen livshistorie. Samtidig er hans historieoppfatning sterkt preget av de utfordringer Norge sto overfor på 1800-tallet i sin kamp for selvstendighet og frigjøring.

En annen artikkel viser at en av våre store historiske romanforfattere, Johan Falkberget, legger mye av eget politisk syn inn i skildringen av menneskets kår i tidligere tider.

Viktor Roddvik tar for seg en norsk forfatter, Aasmund Brynildsen, som har hentet inspirasjon til religiøs forståelse fra den mystiske tradisjon i Østkirken, en tradisjon som har røtter langt bakover til oldtiden. I norsk sammenheng er det et sjeldent forfatterskap vi her presenteres for, og artikkelen vil være av stor interesse for den som er interessert i meditative tradisjoner av en annen art enn den religiøst nøytrale vi finner for eksempel i Acem.

Til slutt i bladet finner du kortere artikler om aktuelle bøker og filmer. Det er noe vi satser på å ha i hvert nummer fremover som et utvidet mulighet til å kommentere interessante fenomener.

INNHOOLD

- Ole Nygaard:*
Historien som ideologi
Johan Falkbergets *Nattens brød* side 2
- Viktor Roddvik:*
Aasmund Brynildsen
og mystikken i Østkirken side 12
- Dag Jenssen:*
Når livshistorie
preger synet på historien side 32
- Eirik Jensen:*
En dans i mørket:
Ekteparet går på kino side 50
- Christopher Grøndahl:*
Rabiatt og grenseoverskridende roman side 57

Om forfatterne:

Ole Nygaard er cand.philol., journalist i Aftenposten og redaktør i Dyade. Kurslærer i Acem.

Viktor Roddvik er lektor og frilansskribent. Han har publisert en rekke arbeider om Aasmund Brynildsens forfatterskap og om russisk og øst-europeisk kultur. Han er kurslærer i Acem.

Dag Jenssen er dr.art. og førsteamanuensis ved Høgskolen i Stavanger. Han er kurslærer i Acem.

Eirik Jensen er magister i filosofi og advokat, redaktør i Dyade og kurslærer i Acem

Christopher Grøndahl er forfatter og har utgitt romanene *Den sjette søvn* og *Poppel*. Han er kurslærer i Acem.

1/2001 33. årgang

Tidsskrift for kultur, filosofi,
psykologi, meditasjon, samfunn

DYADE drives på idealistisk basis. Ingen mottar økonomisk godtgjørelse for bidrag. Evt. overskudd går til organisasjonen Acem.

Adresser:

Postboks 2559 Solli,
0202 Oslo
Huitfeldtsgt. 49, 0202 Oslo
Telefon: 23 11 87 00
Telefax: 22 83 18 31
Postgiro: 0805 2 09 42 33
dyade@acem.no
dyade.no

Trykk/opplag:

Hegland Trykkeri
1400 eks
Utkommer 4 ganger i året

Abonnement

For år 2001: kr. 190.-

Redaktør:

Ole Nygaard

Redaksjon:

Halvor Eifring
Eirik Jensen
Turid Suzanne Berg-Nielsen
Carl Henrik Grøndahl

Redaksjonsekretær:

Trygve Fridstrøm

Administrasjon:

Acem sekretariat

Redaksjonsråd:

Rolf Brandrud
Ole Gjems-Onstad
Torbjørn Hobbøl
Are Holen

ISSN 0332-5792

OLE NYGAARD

HISTORIEN SOM IDEOLOGI

Johan Falkbergets *Nattens brød*

Som så mye annen god skjønnlitteratur gir Johan Falkbergets bøker grunnlag for å drøfte hvordan vi mennesker former virkeligheten etter vår egen bevissthet. Selve persepsjonen av virkeligheten er ofte avgjørende for vurderinger, handlinger og valg.

Ved begynnelsen av 1600-tallet bodde det 6-7 familier helt øverst i en av Norges karrige fjelldaler, ikke langt fra utløpet av Glomma. Hundre år senere var befolkningen godt over 1000 mennesker. Kobberverket på Røros var i full sving, det som i flere århundrer var vår største industribedrift.

Leser vi Johan Falkbergets store roman *Nattens brød*, får vi inntrykk av at denne industriutviklingen førte til forarming av befolkningen. Mye tyder på at ideologiske briller hos forfatteren gjør at han oppfatter denne del av forhistorien slik. Han gjør et utvalg av fakta og dermed blir virkeligheten noe annerledes enn den etter alt å dømme var.

Falkbergets eget samfunnssyn og politiske vurderinger påvirker hans beskrivelser av pionertiden ved kobberverket. Som så mye i

Johan Falkbergets politiske syn påvirker hans beskrivelser av pionertiden ved kobberverket på Røros.

våre sosiale og psykologiske virkelighet påvirkes det beskrevne av øynene som ser. Historien er ikke en objektiv realitet som bare ligger der klar til å beskrives. Den er vårt bilde av det fortidige, preget av våre interesser og preferanser, av våre ideologier.

FORDREINING AV VIRKELIGHETEN

Falkberget, gir sin subjektive tolkning av samfunn og mennesker i dette bergmannssamfunnet. Han fremhever fattigdom og avhengighet. Hvor mye han fordreier, vil det være uenighet om. Uansett gir romanene hans grunnlag for en interessant diskusjon av den menneskelige bevissthet og dens evne både til å ta inn

virkeligheten og til å fargelegge den.

Fordi Falkberget i så stor grad bestreber seg på realistiske skildringer, og i stor grad lykkes, er det lettere å se hvordan han også fremhever enkelte trekk og nedtoner andre, trolig for skape et bilde i tråd med eget samfunnssyn.

De hakket løs malmen i stummende mørke

1600-tallets gruvearbeidere måtte selv holde lampe og olje for å skaffe seg lys i de trange gruvegangene. For å spare på den kostbare oljen brukte de den bare for å finne frem til arbeidsplassen. Så ble lampen

slukket. De hakket løs malmen i stummende mørke, som regel liggende i de smale hullene i fjellet. Det høres ille ut. De levde utvilsomt et hardt liv.

Men folk strømmet til. De gikk over fjellet fra Vestlandet for å få arbeid i gruvene. Innvandrere kom fra Sverige, Danmark, Tyskland. Med datidens øyne kan ikke dette ha vært så ille. Den hverdag disse menneskene forlot for å grave seg i mørke dypt innover i fjellet, kan ikke ha vært noen dans på roser. De må ha sultet og hatt det kummerlig. På verket fikk de fast lønn. Korn ble innført. De hadde små gårder ved siden av der kona og ungene gjorde arbeidet og skaffet mat.

Noen luksustilværelse var det avgjort ikke. Det var oppstand og streiker blant gruvearbeiderne allerede på 1600-tallet. Lønnen ble satt ned eller uteble. Kornet uteble. Kobberprisene var periodevis lave. Folk sultet, tidvis i hjel.

KAMP FOR TILVÆRELSEN

Firebindsverket *Nattens brød* er lagt til 1600-tallet. Falkberget bringer oss rett inn i disse menneskenes kamp for tilværelsen, både for å overleve fysisk sett og for å forstå sine liv på en meningsfull måte. Det er en hard verden der fattigdom, blodslit og uvitenhet gjør folk hensynsløse og brutale. Med glimt av godhet innimellom.

I Falkbergets fremstilling har verket bragt disse menneskene inn i avhengighet – folk som tidligere var frie. De har sine gårder, og ved siden av kjører de malm, kull og proviant for verket. Mens de tidligere eide gårdene selv og levde av dem, er de nå forgjeldet og avhengige av å tjene penger. Alt dreier seg om penger. Gårdene er blitt til bygselsplasser eid av andre. Stans i driften ved smeltehytten fører til sveltihjel.

Alt dette er riktig. Mange bønder i Østerdalen og Gauldalen tjente penger på å kjøre for verket. De fikk forskudd på kjøringen og kom inn i et avhengighetsforhold. Det hendte at de kom på etterskudd og måtte pantsette gården. Men det er bare halve historien. Mange ble mer velstående. Kjøringen var en inntektskilde

Johan Falkberget er nr. 3 fra venstre i bakerste rekke. 8 år gammel begynte han som vaskarryss i Christianus Sextus. Mannen med hatt er faren hans.

som ikke tidligere hadde vært der og ble et tilskudd til avkastningen på gården. Om vinteren stelte kona og ungene gården, mens mannen var ute på kjøring.

Artikkelforfatterens tipp-tipp-tipp-oldefar kjøpte seg en gård på Tolga i 1782 og betalte kontant. I utgangspunktet hadde han startet med to tomme hender. Sønn av en gruvearbeider på Røros, foreldreløs fra han var ti år. I kjørelistene for verket kan man følge hans karriere som førselsbonde. 39 år gammel hadde han spart seg opp nok penger til å kjøpe den gården han bygslet. Den er fortsatt i slektens eie. Det finnes nok av slike historier. Livets lyse side.

BRUTAL KAPITALISME

Det er ikke den innfallsvinkelen Falkberget velger. Det er en annen del av den komplekse virkeligheten han velger å sette i fokus. Han beskriver en materialisme der utbytting av arbeiderne gjør noen

ytterst få rike. Som følge av dette blir mange fra topp til bunn i dette samfunnet preget av råskap og hensynsløshet. Men ikke bare. Det skal vi komme tilbake til.

Skildringen hans er i så måte realistisk. Det er ikke tvil om at det på mange måter var slik. Men som antydning, utelater han også mye. I en slags negativ forstand er det en idealisert virkelighet vi møter i *Nattens brød*. De negative sidene ved kobberverkets virksomhet står i fokus. Mye av det som måtte være av positivt, er utelatt.

Hvorfor skulle nå forfatteren ta med det? Hovedpoenget hans er å vise den urettferdigheten og hardheten som utvilsomt rådet. Noen tjente seg styrrike, mens andre var undergitt et umenneskelig slit for å overleve. Det er ikke veldig lett å få sympati for disse tidlige

kapitalistene. Attpåtil snøt de de
uvitende bøndene med triks og
lureri under veiingen av
malmlasene.

Mye av det positive er utelatt

Falkberget svartmaler ikke
menneskene på toppen av denne
samfunnspyramiden. Han gir dem forsonende trekk. De er mennesker med sterke og svake sider. De kan vise medlidenhet og medmenneskelighet. Det er mer selve systemet, jaget etter profitt og penger, han skildrer nattsiden av. Det ødelegger noe i dem som er inne i det.

NOEN Å ANKLAGE

Paradokset er at denne beinharde kapitalismen med alle sine usympatiske trekk skaper en befolkningsvekst og en utvikling i dette avsides området som ellers aldri ville kommet. Mange flere kan brødføs. Mange arbeider seg opp. Nye muligheter skapes.

Men det skapes også klasseskiller som ikke var der før da alle slet som jevne bønder og jegere. Følelser av urettferdighet blir større. Det blir noen å rette anklager mot. Før da det var uår, var det ikke andre enn Gud å jamre til. Nå kan aggresjonen rettes mot de mektige verkseierne.

Falkberget var selv vokst opp i dette klassesamfunnet. Ti år gammel begynte han som "vaskarryss" (gutt som vasket malm) ved gruvene. På nært hold så han slitet. Han så hvordan noen levde i overflod som resultat av de manges innsats. Det er lett å forstå den sosiale kritikken.

Men i etterkant har han selv fått kritikk av dem som har studert de sosiale forholdene rundt Rørosverket. Fremstillingen blir for ensidig. De positive ringvirkningene er utelatt.

Jeg sa at vi finner en slags negativ idealisering hos Falkberget gjennom hans fremstilling av hva gruvevirksomheten gjør med menneskene. Men han oppstiller klare motstykker til umenneskeligheten. Her kan man nok hevde at han er idealiserende i positiv forstand.

Liv Ullmann og Per Oscarsson i filmen om Ann-Magritt.

EN ROSE I STENØRKENEN

Det inntrykk som hos alle vil sitte sterkest igjen etter å ha lest den store romanen, er An-Magritt. Unnfanget gjennom en voldtekt. Moren beskyldt for hor og satt i gapestokken utenfor kirken, der til og med voldtektsmannen spytter på henne. Etterpå hopper hun i fossen. An-Magritts morfar berger så vidt livet hennes ved å gå rundt og tigge morsmelk i fattige stuer. Kjempen kalles han. Tidligere straffet for hestetyveri. En karrig plass har han ryddet seg. Kjempeplassen. Dette er An-Magritts start i livet.

Som ung kvinne kjører hun malm med en okse sammen med førselsbøndene. De mobber og hundser henne. Men hun slåss tilbake, legger seg opp penger, arbeider seg opp.

Hun er som en rose i en stenørken. Uvanlig vakker og svært intelligent. Hun lærer seg å lese, skrive og regne. Dyrker opp og pløyer jord i sommernettene. Legger seg opp penger og løser ut pantebrevet på Kjempeplassen.

Misunnelsen er stor i bygda. Hun beskyldes for å ha født i dølgsmål og drept barnet. Hun kastes i fengsel. Med nød og neppe unngår hun å bli halshugget.

Men som en helgen er hun overbærende overfor den destruktive uvitenheten hun omgis av. Hun hjelper folk rundt seg med penger og kunnskap. De får oppmuntring til å dyrke jorden. Flere blir selveiere. De lærer seg å lese. Hun blir en drivende kraft i all fremgang i bygda. Opptatt av å skape vekst. Skaffer seg respekt. Blir hørt på av høy og lav.

Hun er romanens visjon av grokrefteene i livet. Den som trosser ondskap og uvitenhet. Den som er meningsbærende i en verden der destruktive krefter synes overveldende.

TATERGUTTEN BLIR KLOKKER

Ann-Magritt er ikke den eneste rosen som vokser opp i stenørkenen. Tatergutten Pedro, oppfostret hos hestejelkeren, blir klokke og skaffer seg lærdom. En annen fattiggutt, Pontus, lærer seg å konstruere vannhjul, en helt liten vitenskap på den tiden. Det finnes muligheter til å skape seg et annet liv.

Det er mulig å ane en slags indre sammenheng mellom forfatterens bilder av på den ene side elendighet og på den annen side menneskelig storhet. Hvis vi aksepterer at elendigheten er forstørret, kan det på den annen side ha skapt behov for en tilsvarende positiv storhet. De mørke sidene måtte balanseres av noen tilsvarende hvite. Slik sett er tilværelsen i forfatterens øyne kanskje tegnet noe mer i sort og hvitt enn den egentlig er.

I den sosiale kritikken aner man konturene av en anklage, eller en slags livsklage. På den annen side representerer Ann-Magritt drømmen om et bedre liv. Det er karakteristisk at hun kommer fra vanskelige kår. Forfatteren vil vise at grokrefteene i stor grad finnes i de lavere klasser.

Johan Falkberget regnes som en typisk realistisk forfatter. Han skriver i overveiende grad historiske romaner basert

De mørke sidene måtte balanseres av noen tilsvarende hvite

på grundige studier av fortiden. De tegner svært nøyaktige tidsbilder og representerer historiske fremstillinger av høy verdi. Av den grunn er det viktig at de underlegges historisk kritikk, på samme måte som rene fagbøker. Det er på sin plass å undersøke forfatterens måte å oppfatte historien på og eventuelle skjevheter i fremstillingen.

BEVISSTHETEN OG VIRKELIGHETEN

Men som med så mye annen god skjønnlitteratur gir bøkene hans grunnlag for å drøfte videre hvordan vi mennesker til dels former virkeligheten etter vår egen bevissthet. Selve persepsjonen av

virkeligheten er ofte avgjørende for vurderinger, handlinger og valg.

Det er lett å føle indignasjon når man studerer enkelte trekk ved tidligere tiders historie. Men man kan også lett bli forledet ved ikke å se enkelttrekk i sin sammenheng. All den sosiale nøden knyttet til den tidlige gruvevirksomheten må ses opp mot det øvrige samfunn på den tiden. Da blir bildet et annet. Man blir kanskje noe mindre anklagende.

Det er ikke likegyldig hvilket bilde man har av historien. Det former samfunnssyn og politiske valg. Det er kanskje grunnlag for å mene at valgene blir bedre jo riktigere bilde man har av samfunnet og historien.

Men sosial indignasjon er jo ofte nødvendig for å skape endringer.

I den
sosiale
kritikken
hos Johan
Falkberget
aner man
konturene
av en
anklage,
eller en
slags
livsklage.

Slik sett er det mye drivkraft til endringer i en viss subjektiv fordreining. Men blir den for stor, kan konsekvensene bli katastrofale. Det gir historien gode eksempler på. Vi kan bare se på de totalitære regimer bygget på marxistisk sosial kritikk.

Slik er det ikke i Falkbergets virkelighetsbilde. Den sosiale indignasjonen er balansert av overbærenhet med menneskelig svakhet. Han står for en humanisme som er en kombinasjon av sosialdemokrati og kristendom. Derfor hyller han de små fremskritt, båret frem av mennesker som Ann-Magritt. Ideologisk var Falkberget knyttet til en sosialdemokratisk visjon av samfunnsutviklingen. En periode i 1930-årene representerte han Arbeiderpartiet på Stortinget.

SVART- OG HVITMALING

Jeg tror det er ganske åpenbart at beskrivelsene av det gamle bergamannssamfunnet tar farve av hans eget politiske syn. Noe

blir svartere enn det realistisk sett var, noe blir hvitere. Ann-Magritt blir på mange måter bildet av en sosialdemokratisk samfunnsbygger. Fremskrittsorientert og uselvisk. Opptatt av fellesskapet og mindre av å berike seg selv.

Men det er dimensjoner bakfor politikken i Falkbergets romaner. Kampen mellom lyse og mørke krefter spiller seg ut på mange plan, ikke bare det samfunnsmessige. Det er ofte en tragisk undertone i fortellingene hans. Ann-Magritt bæres på mange måter oppe av kjærligheten til Johannes, hjulmakeren fra Sachsen, som hun blir gift med. Men den forstyrrede voldtektsmannen Ole Soldat, som er Ann-Magritts far, skyter Johannes i bakhold. Dette tapet greier hun ikke å bære. Hun blir dødssyk kort tid etter. Uten Johannes er ikke livet verdt å leve.

Det er som om flere av Falkbergets personer lever med en avgrunn under seg. De kan holdes oppe av omsorgen for andre, av kjærligheten eller gudstroen. Svikter noe av dette, kan livsgnisten forsvinne.

Ann-Magritt blir bildet av en sosialdemokratisk samfunnsbygger

Tydelig er dette hos hovedpersonen i *Den fjerde nattevakt*, Benjamin Sigismund. Han går til grunne i ulukkelig kjærlighet til

en kvinne han ikke kan få. Men samtidig gjør også alle prøvelsene at han vokser som menneske, blir mindre arrogant og mer overbærende med andre.

MØRK OG LYS POL

I Falkbergets visjon av tilværelsen ligger det eneste varige og bærende håp for mennesket i frelsen etter døden. I denne verden er de destruktive kreftene sterke og godhetens vilkår trange. Igjen ser vi en mørk og en lys pol. På en måte er det Falkbergets univers i et nøtteskall.

Derfor blir det for ensidig å kalle bøkene hans ideologiske. De har mer ideologiske trekk. I sin helhet er de så komplekse at de ikke kan innpasses i enkle skjemaer. Menneskene får liv på mange plan og kjemper med grunnleggende problemer på tvers av tid og rom. Slik sett sprenger Falkbergets bøker ideologiens rammer.

acem-meditasjon

Den mest kjente, mest brukte og anerkjente avspenningsmetode i Norge

forskning

Treff blink med acem-meditasjon

En studie med kontrollgruppe viste at skyttere som lærte acem-meditasjon, skjøt bedre i konkurranser. Studien antyder også at acem-meditasjon reduserer stress-nivået hos individer i belastende og krevende situasjoner.

"The effect of meditation on shooting performance."
Solberg EE, Berglund KA, Engen Ø, Ekeberg Ø, Loeb M
British Journal of Sports Medicine 1996; 30:1-5

Bedre helse med acem-meditasjon

En studie antyder at løpere som praktiserte acem-meditasjon i et halvt år, styrket sitt immun-system. Acem-meditasjon har også andre fysiologiske virkninger.

"A modulator of the immune response to physical stress? A brief report." Solberg EE, Halvorsen R, Sundgot-Borgen J, Ingjer F, Holen A. British Journal of Sports Medicine 1995; 29:225-57

Redusert blodtrykk med acem-meditasjon

En annen studie viste at lokomotiv-førere på skiftarbeid med søvnløshet og hjertesykdommer, fikk redusert blodtrykk, kolesterolnivå og sov bedre etter å ha praktisert acem-meditasjon.

"Acem-meditasjon gunstig for stressede lokomotiv-førere."
Pär Westlund Dyade 211993:36-51

VIKTOR RODDVIK

AASMUND BRYNILDSEN OG MYSTIKKEN I ØSTKIRKEN

Den norske forfatteren Aasmund Brynildsen har vært en viktig skikkelse i det å presentere mystikere og mystiske tradisjoner for et norsk publikum. Brynildsen kan ikke sies å være mystiker i betydningen en som har hatt og beretter om egne mystiske erfaringer. Mystikken kan imidlertid sies å danne et grunnlag for hans eget livssyn. Det er i den han finner den sanne religiøsitet, det er ut fra dens virkelighetsbilde han orienterer seg.

I denne artikkelen vil jeg behandle Aasmund Brynildsens forhold til mystikken i Den ortodokse kirke. Like berettiget ville det imidlertid være å ta for seg Brynildsen og mystikken i vest. Han har skrevet en rekke arbeider om vestlig mystikk - innsiktsfulle studier om Plotin, Mester Eckehart, Nicolaus Cusanus, Johannes av Korset, Johannes Kepler, Angelus Silesius, Simone Weil og Teilhard de Chardin - og har dessuten i sine skrifter en rekke henvisninger til kirkefedre og andre mystikere.

Men før jeg tar fatt på mitt tema: La meg stikkordmessig si noen ord om Brynildsens liv og forfatterskap.

LIV OG FORFATTERSKAP

Aasmund Brynildsen, som levde fra 1917 til 1974, var nærværende og aktiv i norsk åndsliv gjennom cirka 40 år og på mange ulike områder: Som skjønnlitterær forfatter, essayist, kulturformidler, litteraturkritiker, oversetter, forlagskonsulent og foredragsholder. Han har vært en produktiv forfatter og har utgitt 17 egne bøker (medregnet de som er utgitt posthumt), foruten en lang rekke essays og artikler i bøker, tidsskrifter og aviser.

Jeg anser forfatterskapet som et av de mest originale og dyptpløyende i norsk etterkrigs litteratur. Brynildsens verk er imidlertid relativt lite kjent. Det har trolig sammenheng med at Brynildsen har stått for lite tidstypiske standpunkter og at hovedtyngden av forfatterskapet ligger på det essayistiske området.

Brynildsen publiserte sine første artikler som purung gymnasiast, i onkelen Alf Larsens tidsskrift *Janus*. Hans første bokutgivelse kom i 1945 med samlingen *Der er en kilde. - Tanker og bilder*. Samlingen består i en vesentlig grad av aforismer. Året etter utgav Brynildsen essayet *Dommen til døden*. Boken er et lidenskapelig innlegg mot dødsstraff og ble utgitt på en tid da dødsdommer ble avsagt i Norge.

Fra like etter krigen ble Brynildsen knyttet til Dreyers forlag. Blant annet var han hovedredaktør og inspirator for Dreyers kulturbibliotek. I Brynildsens levetid utgav Kulturbiblioteket 22 bøker. Selv bidro han med innledninger, oversettelser og kommentarer i ni av dem. En stor del av Brynildsens virke kan rubriseres under etiketten «kulturformidling» - kyndige innføringer om tenkere og mystikere. Han utgav blant annet bind om Mester Eckehart, Johannes av Korset og Simone Weil. Senere ble han med på dannelsen av forlaget Servolibris og utgav også der diverse studier, bl.a. om Plotin, Nicolaus Cusanus, Johannes Kepler og Teilhard de Chardin. Brynildsen har vært formidler av idéhistoriske tradisjoner som uten ham vanskelig kunne ha funnet noen talsmann i vårt hjemlige miljø. Ikke minst var han opptatt av den nyplatoniske, kristne mystikk.

Brynildsens første essaysamling utkom i 1960, *Det nye hjerte og andre essays*, til dels bygget på essays han tidligere hadde publisert i tidsskriftet *Spektrum*. I denne samlingen har Brynildsen flere arbeider om kristen mystikk, bl.a. tittleessayet *Det nye hjerte* som omhandler tradisjonen av bønn og meditasjon innen Den ortodokse kirke.

Aasmund Brynildsens forfatterskap er et av de mest originale og dyptpløyende i norsk etterkrigs litteratur.

I 1962 utgav Brynildsen boken *Lyset og Øiet. Betragtninger over Teilhard de Chardins liv og verk*. Når Brynildsen var opptatt av denne naturforskeren og pateren, var det ikke minst fordi de Chardin hadde som intensjon å skape et ekte naturvitenskapelig verdensbilde. Igjen og igjen kan man i Brynildsens forfatterskap finne henvisninger til at de forsøk som er gjort på å skape et genuint naturvitenskapelig verdensbilde, lider av en katastrofal mangel - de har ingen plass for mennesket, dets sjel og ånd. de Chardin forsøker å integrere menneskets bevissthet i sitt verdensbilde. Han blir derfor en viktig skikkelse for Brynildsens problematikk.

I Brynildsens neste essaysamling, *Fornuft og besettelse*, finner vi bl.a. essayet *Tro og viden*. I denne teksten tar Brynildsen opp menneskets mulighet for religiøs erkjennelse. Han hevder at det også innen religionen eksisterer et element av erfaring og objektivitet, noe han finner i den praktiske mystikk. Fordi den

religiøse tenkning i vår tid har latt seg tvinge ut i et motsetningsforhold til den vitenskapelige erkjennelse, har det erkjennelsesmessige i religionen kommet så sterkt i bakgrunnen.

"De forsøk som er gjort på å skape et genuint naturvitenskapelig verdensbilde, lider av en katastrofal mangel - de har ingen plass for mennesket, dets sjel og ånd."

I årene fremover utgav Brynildsen diverse essaysamlinger. I *Fra Chartres til Eidsvold. Om tenkningens vei til frihet* tok han opp platonsk og kristen enhetstenkning. Han skrev om moderne litteratur i *Til forsvar for mennesket* og en bok om Hamsun - *Svermeren og hans demon*. Han utgav også en bok om ikoner - *De hellige ikoner*; og diktsamlingen *Hvem våker*.

Etter Brynildsens bortgang er det utkommet flere bøker med hans tekster; en bok om barndomserindringer - *Hudø. Bilder fra en barndom*; en diktsamling - *Bønn til en bokfink*; en ufullført studie om autoritetsproblemet - *Autoriteten, makten og mennesket*; og en bok om Johannes Kepler - *Johannes Kepler. Nyplatonismens triumf og selvovervinnelse*. Den mest representative utgaven av Brynildsens essays finnes i essaysamlingen *Frihet og forpliktelse* fra 1987. I 1994 utkom den foreløpig siste Brynildsen-utgivelsen, en samling tekster om russiske emner; *Russland - Europas bilde*.

Brynildsen blir i enkelte norske litteraturhistorier omtalt som antroposof. Det er en feilaktig etikett. Brynildsen har nok i sin ungdomstid mottatt impulser fra antroposofien, ikke minst gjennom onkelen Alf Larsen. Men han tok tidlig et oppgjør med antroposofien, det var den kristne mystikken som etterhvert ble kjernepunktet i hans livsorientering.

Munker på den greske halvøya Athos, som er det kontemplative sentrum innen Østkirken.

POSISJON I NORSK KULTURLIV

Vi kan si at Brynildsen er en av de sentrale personene innen den såkalte «annen front» i norsk kulturliv. Selve begrepet «den annen front» stammer fra en bok som A. H. Winsnes gav ut i 1932. Den omhandler engelske idealister og nyhegelianere. Forfatterne står på «den annen front» i striden med tankeretninger som benekter eller reduserer den åndelige dimensjon i tilværelsen. Idag brukes begrepet «den annen front» i norsk sammenheng som en betegnelse på en gruppe norske skribenter som har utfordret den positivistiske vitenskapstroen, ikke minst i norsk kulturradikalisme. Foruten Winsnes kan nevnes som sentrale navn fra mellomkrigstiden Sigrud Undset, Ronald Fangen, Alf Larsen og Peter Rokseth; fra etterkrigstiden Aasmund Brynildsen, Carl

Fredrik Engelstad, Egil A. Wyller, Asbjørn Aarnes og Hans Skjervheim. Brynildsen kan sies å dele noen av grunnposisjonene til «den annen front» (bl.a. antipositivisme, antimaterialisme og en metafysisk orientering), men har også sitt eget ståsted i forhold til den - ikke minst med sin orientering mot kristen mystikk i øst og vest.

BRYNILDSEN OG MYSTIKKEN I DEN ORTODOKSE KIRKE

Det er bare ett essay der Brynildsen på en relativt utførlig måte behandler mystikken i Den ortodokse kirke - *Det nye hjerte* - trykt første gang i essaysamlingen *Det nye hjerte og andre essays* (1960). Det er ikke på mer enn 19-20 sider. Essayet må imidlertid sies å være et av de mest sentrale i hele forfatterskapet - det uttrykker nærmest en trosbekjennelse for ham.

Den mystiske tradisjon i Østkirken kan kalles for *hesykhasmen*. Med hesykhasme kan vi forstå en åndelig tradisjon som er utviklet fra 300-tallet og frem til vår tid. Det er den stadige henvisning til den såkalte Jesus-bønnen (også kalt hjertebønnen) som mer enn noe annet konstituerer tradisjonen. Hjertebønnen finnes i flere varianter. Den enkleste formen besto i en stadig påkallelse av Jesu navn. Etterhvert ble bønningen utviklet til en lengre tekst, og enda senere ble det knyttet bestemte anvisninger om hvordan den skulle bes i forhold til pusterytme og pulsslag. I vår tid er den vanligste varianten av bønningen "Herre Jesus Kristus, Guds sønn, forbarm deg over meg". Ifølge ortodokse teologer skal bønningen ved langvarig praksis kunne gå uopphørlig, til enhver tid, endog mens man sover.

Som sentrale skikkelser for utviklingen av den hesykhastiske teologi kan nevnes Evagrius Pontikus, Makarios fra Egypt, Diadokos fra Fotiki, Maksimos Bekjenneren, Johannes Klimakos, Simeon den Nye Teologen, Gregorios av Sinai samt Gregorios Palamas - som regnes som hesykhasmens fremste teoretiker. Flere av disse teologer og tenkere er svært lite kjent i Norge. Bysantinsk teologi kan sies å være et sterkt forsømt forskningsfelt i norsk universitetsliv. Selv de teologiske fakultetene forsømmer å gi en innføring i Østkirken teologi og kirkehistorie.

PRESENTASJON AV *DET NYE HJERTE*

Det nye hjerte er delt inn i to deler (avmerket med romertall). I første del tas utgangspunkt i Zosima-skikkelsen i Fjodr Dostoevskijs roman *Brødrene Karamasov*. Deretter går Brynildsen over til å omtale *En vandringsmanns åpenhjertige beretninger til sin åndelige far*¹, en bok som første gang utkom i Kazan i 1881. Essayet er for en stor del bygget opp omkring denne beretningen. Brynildsen refererer og omtaler også andre tekster - først og fremst skriftsteder i *Det nye testamente* og *Filokalia*, en samling tekster av åndelige fedre i Den ortodokse kirke der Jesus-bønnen er sentral. Han nevner også såvidt Gregorios Palamas, som jeg sa var hesykhasmens viktigste teoretiker.

Brynildsen skriver at den døende starets Zosima vel er det eneste

bilde som den vesteuropeiske almenhet kjenner av den kristne mystikk i øst. Gjennom Zosimas personlighet skinner det menneskelige urbilde klart frem gjennom det jordiske individs form. Brynildsen omtaler ham som «en levende ikon»². Han siterer et avsnitt fra *Brødrene Karamasov* med Zosimas belæring om kjærligheten. Brynildsen skriver at Zosima krever av oss at vi skal elske, men ikke lærer oss hvordan vi skal vekke og utvikle vår evne til kjærlighet, en evne som «skal forbinde oss med skapelsen og gjøre oss seende på en ny måte» (s. 217). Likevel finnes det i Zosimas tale på dødsleiet en antydning om en slik lære. Det er der hvor han taler om *bønnen*. Brynildsen siterer noen av Zosimas utsagn og fortsetter med å skrive om den meditative bønn innen Den

Klosteret Agios Nikolaus på Athos

ortodokse kirke som mange staretser og legmenn praktiserte på Dostoevskijs tid. Deretter går han over til å skrive om *En vandringsmanns åpenhjertige beretninger*³.

Brynildsen fremhever at den russiske litteratur og den russiske historie er full av pilegrimer og vandringsmenn. En egen kraft til å bryte opp og late alt tilvint og elsket bak seg er et gjennomgående trekk i den russiske kultur, hevder han. Brynildsen fremhever at målet for pilegrimen⁴ i beretningen er å få svar på spørsmålet «Hva vil det si å be uavlatelig?». Brynildsen omtaler hvordan han i en kirke hører ordene «Be uavlatelig» (s. 220) fra tessalonikerbrevet. Disse ordene gjør sterkt inntrykk på ham og han bestemmer seg for å vandre fra kirke til kirke, fra kloster til kloster, for å finne en som kan forklare ham hva ordene innebærer. Omsider finner han

sin staretts og blir undervist av ham i Jesus-bønnen. Han lærer også å benytte verket *Dobrotoljubije* (en utgave på kirkeslavisk av tekster fra *Filokalia*). Gradvis er noe i ferd med å bli født i ham - «et nytt hjerte» (s. 223) - slik Brynildsen formulerer seg. Etter starettsens død legger vandringsmannen igjen ut på vandring. Nå tar han også selv til med å undervise andre.

Da pilegrimen ble rammet av et ord som viste ham at han ikke visste hva det vil si å leve i bønnen, begynte den nåde å virke i ham som er den kristne mystikks felles mål, skriver Brynildsen (s. 227). Han betoner også at de ordene om bønnen som er utgangspunkt for den tradisjon som pilegrimen fant frem til, stammer fra Paulus.

Brynildsen skriver at han ikke tror at et menneske kan frelse seg selv, men at det har et uendelig lite frø av enheten og opphavet i

seg, som Gud kan tale gjennom, vekke og bringe til vekst. Han går inn på omtalen av Jesus-bønnen i *En vandringsmanns åpenhjertige beretninger* og det grunnlaget han mener denne bønnen har i *Det*

Veiledning både om reguleringen av åndedrettet og om konsentrasjonen av oppmerksomheten om hjertet.

nye testamente. I sin beskrivelse av målet for hjertebønnen siterer han Paulus' ord «Ikke meg, men Kristus i meg.» (s. 229) Brynildsen skriver at «det nye hjerte» ikke bare er noe som finnes i tankene eller følelsene, men er et reelt organ som også står i et bestemt forhold til det fysiske hjerte. De øvelser som vandringsmannen lærer, tar sikte på å utvikle konkrete, psykofysiske organer i mennesket.

MYSTIKERENS VEI

I *Det nye hjerte* omtaler Brynildsen pilegrimens «metodiske samling av sinnet» (s. 234). Han går også inn på hvordan pilegrimen gjennom bønnen lærer å lede sin psykiske energi ned mot hjertet. Han viser til at det i *Filokalia* finnes ganske detaljerte veiledninger både om reguleringen av og beherskelsen av åndedrettet og om konsentrasjonen av oppmerksomheten om hjertet (s. 233). Gjennom disse kommentarene viser Brynildsen at han betrakter utøvelsen av Jesus-bønnen som en metodisk vei. Dette synspunktet stemmer overens med alt det han ellers skriver om mystikk. Igjen og igjen fremhever Brynildsen at mystikere målbevisst og metodisk har arbeidet med seg selv for å oppnå religiøs erfaring og erkjennelse.

En av de tekster der Brynildsen fremhever det metodiske ved mystikerens arbeid, er essayet *Tro og viden*. Der skriver han bl.a.:

Jeg sa at den kristne tro ble holdt levende opp gjennom vår historie av menn og kvinner som målbevisst og metodisk arbeidet med seg selv for å nå til religiøs erfaring og erkjennelse. Det er

Russisk munk som vier sitt liv utelukkende til bønn og askese.

denne differensierte metodiske bearbeidelse av menneskets sjelelige og intellektuelle struktur i den hensikt å gjøre den istand til å erfare og erkjenne den oversanselige virkelighet som religionen taler om - det er dette meget bestemte og - i sin art - meget rasjonelle arbeide som dekkes av det sørgelig misbrukete og misforståtte ord mystikk. Virkeligheten bak dette ord er et metodisk erfarings- og erkjennesarbeide som under skiftende, men påfallende overensstemmende former ble drevet innenfor alle religioner.⁵

Han skriver videre at mystikeren «metodisk og vedholdende»⁶ må underkaste sitt indre liv tilsynelatende uoppfyllende krav, «for derved å utvikle organer for sjeelig objektivitet i sin psykiske struktur»⁷.

VANDRINGSMOTIVET

I *Det nye hjerte* står det vi kan kalle vandringsmotivet sentralt. Brynildsens refleksjoner i teksten er i stor grad knyttet til den erkjennelsesprosess som vandringsmannen i *En vandringsmanns åpenhjertige beretninger* gjennomgår. Som jeg alt har vært inne på, er ikke vandringsmannens mål å nå frem til et bestemt hellig sted, men å lære å be uavlatelig. Hans ferd kan derfor snarere karakteriseres som stranničestvo (vandring) enn som palomničestvo (pilegrimsreise), for å bruke to russiske begreper.

Stranničestvo kan forstås som en østlig fromhetstype. Brynildsen fremhever i *Det nye hjerte* at russeren kanskje mer enn noen er bundet til sin jord. Allikevel er han oppbruddsmennesket og vandreren fremfor noen. Dette synes å være en riktig observasjon. Den russiske idéhistorikeren Nikolaj Berdjajev hevder at vandringene er et typisk russisk fenomen og at de er nesten ukjent i vest. Han forstår fenomenet i lys av den eskatologiske lengsel i det russiske folk. Berdjajev skriver:

Vandraren går omkring på den oändliga ryska jorden, han slår sig aldrig till ro, och han fäster sig aldrig vid något. Vandraren söker Gudsriket, hans blick är riktad mot det som ligger långt borta. Vandraren har inte sitt hem på jorden, han väntar på Framtidens Stad.⁸

Også Grigorij Trubeckoj understreker at stranničestvo er typisk for russere:

«Stranničestvo» - dette er en form for folkelig religiøst liv som er særdeles karakteristisk for russere. Religiøst sett føler russeren seg snarere som en strannik enn som en bofast beboer av jorden. Han forholder seg likegyldig overfor de ytre betingelser som den jordiske virkelighet tilbyr. Verden ligger for ham i ondskap og er uantagelig for ham. Han søker Guds Sannhet (Pravda) og prøver å finne den i bønn, askeseøvelser og forsakelser.⁹

I Brynildsens essay *Det nye hjerte* kan vandringsmotivet sies å komme til uttrykk på to måter. Den ene er vandringsmannens konkrete vandring for å finne svaret på spørsmålet hva det vil si å be uavlatelig. Det spørsmålet er forbundet med spørsmålet hvordan finne en åndelig veileder. Den andre måten er i mer overført

betydning: Menneskets «vandring» for å finne tilbake til Gud, sin opprinnelse. Vandringsmannens søken etter å lære å be uavlatelig dreier seg om en søken tilbake til den virkelighet som alle mennesker kommer fra.

VEILEDERMOTIVET

Et annet motiv som kan sies å være viktig i essayet, er hva vi kan kalle veiledermotivet. Når Brynildsen gjengir handlingen i *En vandringsmanns åpenhjertige beretninger*, har skildringen av vandringsmannens søken etter å finne et menneske som kan lære ham å be uavlatelig, en viktig plass. Vandringsmannens møte med sin lærer (en starets) og dennes første undervisning i hjertebønnen er gitt god plass. De ordene Brynildsen bruker om veilederen er *eremitt, lærer, veileder og starets*. Tidligere i essayet har han skrevet om staretsene som *åndelige lærere*. I tittelen på beretningen brukes begrepet *åndelig far*. Brynildsen fremhever at vandringsmannen endelig har møtt *visdommen* og at staretsen ikke bare kjenner den mystiske tradisjon og dens litteratur teoretisk, men «selv har åndelig erfaring» (s. 223), «selv er en erkjennende» (s. 223).

Det Brynildsen skriver om vandringsmannens lærer, er nært knyttet til den fromhetsform i russisk religiøsitet som kalles *starčestvo*, dvs.

som har med starets-funksjonen å gjøre. Brynildsen har også tidligere i essayet, i forbindelse med omtalen av Zosima i

Vandringsmannens søken etter å lære å be uavlatelig dreier seg om en søken tilbake til den virkelighet som alle mennesker kommer fra.

Dostoevskijs roman *Brødrene Karamasov*, skrevet om staretsene. Han forklarer deres betydning med disse ord:

Ordet *starets* (den gamle, ærverdige) var den alminnelige betegnelse på en munk som var kommet særlig langt i arbeidet på seg selv og som i kraft herav ble søkt som lærer og veileder både av andre munkes og av legfolk. En starets hadde som regel intet særlig embede i sitt kloster, hans posisjon både i klosteret og ute blant folk berodde utelukkende på hans personlige viden og erfaring om «den indre vei til fornyelse». Staretsenes historie går tilbake til det greske munkevesen og henger intimt sammen med den østlige mystikks lære om bønnen. (s. 218)

Denne beskrivelsen kan sies å gi et dekkende bilde av fromhetsformen *starčestvo*. Ordet *starets* har sin bakgrunn i det greske ordet *geron*, «den gamle». En starets var altså en erfaren

munk som ble søkt som veileder både av andre munker og av legfolk. Han hadde gjerne en tid levd som eremitt i ødemarken før han igjen vendte tilbake til det menneskelige fellesskap.

Staretsen i *En vandringsmanns åpenhjertige beretninger* har en sentral plass i Brynildsens essay. Han er utgangspunktet for den visdom og erkjennelse som vandringsmannen søker.

MYSTIKERENS ERKJENNELSE

Begrepet «det nye hjerte» må vel sies å være det viktigste i hele teksten. «Pilegrimen er ved å få et nytt hjerte» (s. 223) skriver Brynildsen tidlig i teksten. Det er tydelig ut fra sammenhengen at ved sluttpunktet for vandringsmannens utvikling har han fått «et nytt hjerte».

Disse ordene kan forstås som at vandringsmannen har gjennomgått en bearbeidelse av sin psykiske og emosjonelle struktur. Som jeg alt har vært inne på, må vi forstå «det nye hjerte» som et erkjennelseorgan i mennesket. Brynildsen definerer det selv som et «reelt organ» (s. 230) i mennesket, et psykofysisk organ som gjør det mulig «å leve et bevisst liv i en objektiv åndelig verden» (s. 230).

Et sted i teksten skriver han at bønnen i hjertet møter den «kraft som er inderligere hjemme i mennesket enn mennesket selv», det nye hjerte som var skjult, men som nu tar ditt indre i sin besiddelse, hvis du i sannhet begjærer fornyelsen» (s. 233). Her brukes altså «det nye hjerte» som synonymt med en iboende, metafysisk kraft i menneskets indre.

Et annet sted i essayet skriver han:

Bearbeider psykisk struktur

Det er denne hemmelige bønn i sjelen, denne kraft «som er nærmere mennesket enn mennesket selv», som mystikeren vil vekke og gjøre seg helt bevisst, det er den han vil gjøre til sitt nye hjerte. (s. 229)

Forestillingen om «det nye hjerte» synes for Brynildsen å være nært knyttet til tanken om at gudsbildet i mennesket er det sentrale i dets natur, en grunnidé i hans forfatterskap. Det menneskelige er det gudsbilledlige, skriver Brynildsen i essayet «Om Gudsbilledet i Mennesket»¹⁰.

Det er også naturlig å vise til at Brynildsen i «Det nye hjerte» skriver om mystikerens erkjennelsesvei som en fødsel. Han gjengir Kristi ord «Uten at noen blir født på ny kan han ikke se Guds rike» (s. 227).

Det er imidlertid viktig å understreke at bruk av Jesus-bønnen

hos Brynildsen ikke må forstås som en nærmest automatisk vei til erkjennelse. Det er opp til mennesket å gjøre et forberedende arbeid, gå inn i en renselsesprosess. Det siste stykke av erkjennelsesveien kan imidlertid bare foregå ved nåde. Brynildsen viser da også til at siste ledd i Jesus-bønnen kan formuleres som «se i nåde til meg» (s. 229).

Den erkjennelse som vandringsmannen i *En vandringsmanns åpenhjertige beretninger* når frem til, står meget sentralt i «Det nye hjerte». Ut fra Brynildsens gjennomgang synes vandringsmannens erkjennelse å kunne beskrives med fire begreper: *Kjærlighet, Kristus, Logos og enhet.*

Kjærligheten er en av de sentrale idéer i *Det nye hjerte*. Når Brynildsen innleder teksten med å skrive om Brødrene Karamasov, er det i tilknytning til Zosimas tale om «menneskets skjulte evne til å elske all skapningen» (s. 216). Perspektivet som trekkes opp, er at vi kan vekke og utvikle i oss vår evne til kjærlighet. Brynildsen skriver at når denne evnen er vekket, skal den forbinde oss med all skapningen og «gjøre oss seende på en ny måte» (s. 217). Sitatet fra *Brødrene Karamasov* der Zosima taler om kjærligheten, avsluttes med ordene «Og du vil nå til å elske hele verden med en allskapningen omfattende kjærlighet» (s. 217). Hjertebønnen er altså ikke en vei bort fra mennesker, men en vei til mennesker.

Brynildsen skriver om vandringsmannens samfølelse med alt:

Hans ord om den nye lykke ved og samfølelse med alt levende, minner påfallende om Sossimas, hvor han taler om kjærligheten og gleden. «Hjertebønnen gjorde meg så glad at jeg trodde der ikke

Typisk russisk kirkearkitektur: Alexander Nevskikatedralen i Tallin i Estland.

Ikonene står sentralt i Østkirkens mystikk.

gjør ham sende overfor alt som møter ham på hans vei, dypest sett mot hele skapelsen.

Det sitatet jeg nettopp brakte fra *En vandringsmanns åpenhjertige beretninger* (i Brynildsens tekst) avslutter med ordene «i alt fant jeg et avbillede av Jesu Kristi navn» (s. 234). Vandringsmannens erkjennelse er altså også en Kristus-erkjennelse. I denne sammenheng er det naturlig å vise til at Brynildsen tidligere i essayet skriver om Paulus' ord: «Ikke meg, men Kristus i meg.» (s. 229) som målet for hjertebønnen. Videre understreker han at målet for de øvelser som staretsen satte vandringsmannen til, er å «innforlive» (s. 229) hjertebønnen så fullstendig i bevissthetslivet at den til slutt «ber seg selv» (s. 229) og blir «et nytt åndelig sentrum i personligheten» (s. 229). Hele tiden er det altså tale om å åpne opp for Kristus-dimensjonen i mennesket. Brynildsen omtaler Kristus som «det sanne Jeg i mennesket og i kosmos» (s. 232).

At vandringsmannens erkjennelse også er en erkjennelse av *Logos (Ordet)* fremgår av siste avsnitt av teksten. Her heter det bl.a.:

kunne finnes noen større glede til, hverken på jorden eller i himmelen, enn den som ble gitt meg. Denne salighet forklarte ikke bare mitt sinn, men hele verden omkring meg lyste i en forunderlig herlighet, og alt som møtte meg på min vei, lokket på kjærlighet og takksigelse - mennesker, trær, planter og dyr, alt var jeg uutsigelig fortrolig med, og i alt fant jeg et avbillede av Jesu Kristi navn (...).» (s. 234)

Essayet innleder med betraktninger om kjærlighetsevnen i mennesket, det munner ut i skildringen om at «hele verden» (s. 234) omkring ham lokket på vandringsmannens kjærlighet og takksigelse. Brynildsen skildrer ikke så meget vandringsmannens «opplevelse» av Gud som hans nye kjærlighetsevne. Den forbinder ham med hele skapningen og

Han erkjente ikke bare Ordet i Skriften bedre, men også Ordet i naturen, han så de skjulte sammenhenger mellom det indre og det ytre og Ordets tilstedeværelse i alt. Det var Ordet i ham som kjente seg selv. Og ved det som har skapt alt og er det ene værende i alt hadde han nu også lært å elske alt. (s.235)

Ordet har Brynildsen identifisert med *Logos* tidligere i essayet (s. 232). *Logos* synes for Brynildsen å være det samme som Kristus. At Kristus er *Logos*, betyr at han er det innerste værende i all virkelighet.

Vandringsmannens erkjennelse er for Brynildsen også en erkjennelse av enhet. Enhetstanken kommer bl.a. til uttrykk ved de siterte ordene om Ordet i siste avsnitt. At Kristus «har skapt alt og er det ene værende i alt» (s. 235) betyr at han er den enhetlige dimensjon i hele vår virkelighet. En rekke steder i sitt forfatterskap bruker Brynildsen begrepet «enhet» som synonymt med «Gud». I «Det nye hjerte» omtaler han sjelens alminnelige tilstand som «smerten ved den tapte enhet, tomheten og uroen i adskikkelsen fra enhet og opphav, fra Gud» (s. 226).

Vandringsmannens erkjennelse synes ifølge Brynildsen å kunne forstås som en erkjennelse av kjærlighet, av Kristus, av Logo og av enhet. Vi kan imidlertid også forstå den som en erkjennelse av *Guds energie* (også i Brynildsens perspektiv).

En erkjennelse der en kunne skue det guddommelige

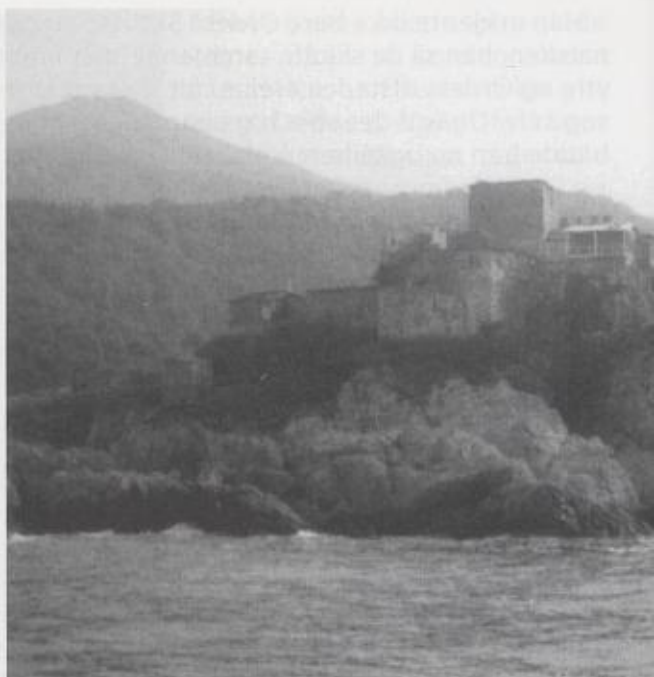
Jeg vil forsøke å forklare denne påstanden ved å trekke noen sammenligninger mellom Brynildsens beskrivelse av den erkjennelse som vandringsmannen kommer til og den ortodokse forståelsen av forklarelsen på Tabor.

Hesykhastene hevdet at det var mulig å nå en erkjennelse der en kunne skue det guddommelige. For å anskueliggjøre en slik påstand viser Palamas (og andre hesykhaster) ofte til den nytestamentlige beretning om forklarelsen (transfigurasjonen) på Tabor-fjellet - skildret i Matteus-evangeliet, Markus-evangeliet, Lukas-evangeliet og i Peters andre brev.¹¹ Det lys som munkene kunne erfare i sin kontemplasjon, var ifølge hesykhastene det samme lys som disiplene Peter, Jakob og Johannes erfarte på Tabor ved Kristi forklarelse.

I *De hellige ikoner* skriver Brynildsen blant annet følgende i sin kommentar til en gjengivelse av en ikon over forklarelses-motivet:

Peter, Jakob og Johannes ble valgt ut til å være «øyenvitner til hans storhet» (2. P. B. 1,16-18) og se inn i det ufattbare lys som utstråler fra hans guddommelighet. Og endog for disse utvalgte

*Lite
munkesamfunn
på Athos.*

var dette lys og det som talte ut av det uutholdelig. «De falt ned på sitt ansikt.» Jakob og Johannes styrter til jorden i forferdelse, bare Peter reiser seg på kne og taler til Kristus (...).¹²

Lyset fra den transfigurerte Kristus var så sterkt at disiplene ble blendet. For Palamas er Tabor-lyset Guds uskapte energi.

Han skilte mellom *Guds vesen* og *Guds energier*. Guds vesen (*ousia*) var uerkjennbart for mennesket. Derimot kunne mennesket erkjenne Guds energier (*energeia*). Det var gjennom disse energier Gud hadde åpenbart seg for menneskene. (Det er imidlertid for Palamas ikke et virkelig skille mellom Guds vesen og Guds energier. Denne distinksjonen eksisterer kun for den menneskelige bevissthet pga. vår begrensede erkjennelse.)

Solrunn Nes gir i sin avhandling *Det uskapte lyset. Ein ikonografisk studie av Transfigurasjonsmotivet i Austkyrkja* en grundig gjennomgang av Den ortodokse kirkes forståelse av transfigurasjonen. Hun skriver bl.a.:

Gregorios¹³ forklarar her kva som skjer når kroppen til ein helgen vert synleg lysande. Det transfigurerte menneske er ikkje berre opplyst, men også gjennomlyst av det nye uskapte lyset slik at kroppen, ifylgje Simeon den Nye Teologens eiga erfaring, vert «omdanna til lys.» Dermed kan «andletet til abba Pambo skina lik

lynet» og abba Arsenius sjå ut «som om han var ein flamme.» «Gud er lys», heiter det i Skriftn. Dei heilage som lever i mystisk sameining med Gud vert difor sjølv lys.¹⁴

I *Det nye hjerte* er det ikke gitt noen skildring av at vandringsmannen fremtrer som «synleg lysande»¹⁵. Allikevel er det i et slikt perspektiv vi må forstå avslutningssekvensen av teksten. Det er skjedd en reell forvandling av ham. Brynildsen bruker uttrykket «det himmelske lys» (s. 222) om «den uopphørlige indre bønn» (s. 222). Mot slutten av essayet trekker han frem et avsnitt fra *En vandringsmanns åpenhjertige beretninger* der det heter at «hele verden omkring meg lyste i en forunderlig herlighet» (s. 234). Dette lyset må forstås som det samme lys som

Tabor-lyset. Vandringsmannen er kommet frem til Tabor. Det er Tabor-lyset han ser omkring seg - i Bibelen, i naturen, i alt. Vandringsmannen har nådd frem til en erkjennelse av det uskapte lyset, Guds uskapte energier.

La meg få peke på at vi i Brynildsens forfatterskap også kan finne en idé om at det ikke bare er *mennesket* som skal forløses, men hele *kosmos*. Denne forestillingen kommer ikke eksplisitt til uttrykk i *Det nye hjerte*. Derimot kan vi si at den finnes uttrykt andre steder hos Brynildsen.

GUDS SELVERKJENNELSE

«Det var Ordet i ham som kjente seg selv» (s. 235), heter det i avslutningsavsnittet i «Det nye hjerte». Den formuleringen kan vi omformulere til: «Det var Logos i ham som erkjente seg selv». Vandringsmannens erkjennelse er altså ikke bare hans egen. Erkjennelsen er også et uttrykk for Guds selverkjennelse.

En slik forestilling kan vi finne en rekke steder i Brynildsens forfatterskap, først og fremst i hans studier om mystikere. I sitt essay om Mester Eckehart i *Vestens Tenkere* skriver han f.eks.:

Sannheten er Guds vei til menneskets indre, for i erkjennelsesakten er det ikke mennesket som beveger seg mot Gud, men Gud som gjennom det skapt mangfold trenger inn i oss, finner seg selv i oss. Han finner seg selv, blir «Gud», i intellektet,

i sin «Vernünftigkeit» i mennesket. Denne er «så i slekt med Gud at den er ett, ikke forenet» med ham. «Det øye hvori jeg ser Gud, det er det samme øye hvori Gud ser meg. Mitt øye og Guds øye, det er ett øye og ett syn og én erkjennelse og én kjærlighet.»¹⁶

Selv om begrepsbruken i dette essayet er knyttet til grunnbegreper i Eckeharts tenkning, samsvarer allikevel sentrale forestillinger i det med *Det nye hjerte* og forøvrig også med hele den kristne, mystiske tradisjon. Gud erkjenner seg selv i skaperverket gjennom gudsbildet i mennesket. I mennesket kommer Gud til bevissthet om seg selv.

BRYNILDSENS OPPFATNING AV HESYKHASHMEN

Brynildsens tenkning bærer preg av at han i hele sitt liv hadde en sterk orientering mot Den ortodokse kirke. Man kan i forfatterskapet finne en rekke henvisninger til bysantinsk og russisk-ortodoks teologi.

Når Brynildsen i *Det nye hjerte* skriver om hesykhasmen, er det først og fremst ut fra dens nedslag i russisk kultur. (Han bruker også i stor grad nytestamentlige skriftsteder for å underbygge det perspektiv han setter hesykhasmen inn i.) Brynildsen kommer ikke så meget inn på hesykhasmen i den bysantinske religion. Den russiske kultur er imidlertid for ham en viktig bærer av den hesykhasstiske tradisjon. I sin bok om russiske ikoner skriver han:

Fra det store klostersonn på Athos, hvor tradisjonene fra de tidligste kristne mystikere var bevart, nådde nu den bysantinske mystikk til Russland, en mystikk som er konsentrert om en metodisk meditasjon og bønn.

I Russland førte den til at en rekke menn begav seg ut i de nordlige ødemarker for helt å hellige seg til meditativt arbeide. Men der samlet seg snart elever rundt dem, og på den måten ble noen av de største og viktigste klostre grunnlagt.¹⁷

Det kan diskuteres i hvilken grad Brynildsens fremstilling av hesykhasmen på alle punkter er riktig. Skildringen av Dostoevskijs romanskikkelse Zosima og hans angivelige modell Amvrosij står sentralt i *Det nye hjerte*. De oppfatninger som Brynildsen uttrykker om dem, er imidlertid høyst diskutabile. Hvorvidt Zosima kan sies å stå i den hesykhasstiske tradisjon er et stridstema i forskningen. Dostoevskijs skildring av Zosima kan ikke sies å samsvare med tradisjonens oppfatning av en starets. Han har f.eks. ikke den strenge askese og disiplin som gjerne særpreget staretsene. Zosima er også langt mer vidsynt og tolerant enn russiske hesykhasster. Det kan innvendes mot Dostoevskijs skildring at han har idyllisert starets-institusjonen.

Brynildsen gir en positiv vurdering av hesykhasmen. Han kan imidlertid ikke sies å stå fullt og helt innenfor den hesykhasstiske

tradisjon. Ett element er nesten helt fraværende hos ham; den sakramentale og kirkelige dimensjon. Brynildsen synes å stå for et individuelt gudsforhold som går ut over Kirkens hierarkiske religionsform, en oppfatning han uttrykker i andre essays. Han har en «individualistisk» og kirkefremmed tilnærming til hesykhasmen.

I mange av sine arbeider fremstår Brynildsen som en kristen nyplatonist. Også på dette punkt kan det sies å være en motsetning til hesykhasmen. Den har visse elementer felles med nyplatonismen. De fleste hesykhasme-forskere mener imidlertid at tradisjonen i enda sterkere grad innebærer et oppgjør med platonske forestillinger. En nærmere analyse av Brynildsens verk vil trolig vise motsetninger som det er vanskelig å forene i en helhetlig anskuelse.

Et tredje punkt der Brynildsen synes å bryte med hesykhasmens posisjoner, er hans syn på den europeiske kulturutvikling etter renessansen. Mens hesykhasmen valgte bort renessansen og stilte seg i motsetning til sekularisering og naturforskning, ser Brynildsen på vitenskapen som en fortsettelse av den kristne impuls. Hans studier om naturvitenskapens pionerer gir et ganske annet perspektiv enn hesykhasmen. I disse arbeidene legger han vekt på mystikkens betydning for fremveksten av den naturvitenskapelige forskning.

Brynildsen synes å stå for et individuelt gudsforhold som går ut over Kirkens hierarkiske religionsform.

HESYKHASHMEN I BRYNILDSSENS FORFATTERSKAP

Det faller utenfor rammene av denne artikkel å forsøke å plassere Brynildsens syn på hesykhasmen i forhold til hans forfatterskap som helhet. La meg imidlertid avslutningsvis kort få antyde at Brynildsens livssyn etter min oppfatning har sin rot i den johanneiske Logos-teologi. Med «johanneisk Logos-teologi» mener jeg en teologi som har sitt utgangspunkt i *Johannes-evangeliet* og der Logos er Gud som i Kristus er blitt kjød. Den klassiske tekst i denne sammenheng er prologen i *Johannes-evangeliet*:

I opphavet var Ordet (Logos), og Ordet var hos Gud, ja Gud var Ordet. Han var i opphavet hos Gud. Alt er blitt til ved ham, og uten ham er ingenting blitt til av alt det som er blitt til.¹⁸

Logos-teologien er blitt utviklet av de greske kirkefedre, i første omgang av Clemens av Aleksandria og Origenes, senere ikke minst av de kappadokiske fedre - Gregorios av Nyssa, Basilios den Store og Gregorios av Nazians. Logos synes for Brynildsen å være den

universelle dimensjon i mennesket, likesom i kosmos. I «Gudsbilledet i Mennesket» heter det: «Alt er skapt av den ene Skaper, har én felles opprinnelse, og Han er tilstede i alt som den sammenbindende kraft».¹⁹

I sin Kepler-bok skriver Brynildsen om Logos i forbindelse med gudsbildet i mennesket. Han omtaler «den

bibelske lære om gudsbildet i mennesket og det johanneiske logos, skaperordet, hvis lys skinner i hvert menneske»²⁰. Hos Johannes heter det ifølge Brynildsen «at Kristus ikke kom for å knuse og overvinne mennesket, men for å opprette og fullbyrde det - dette sitt eget.»²¹

Den «johanneiske ånd» fikk ifølge Brynildsen «en særlig styrke i den østlige kirkes tradisjon med dens tilknytning til de greske kirkefedre»²², men virket også i den vestlige kristendoms historie, selv om den her i lange perioder er blitt trengt til side.

Hesykhasmen synes for Brynildsen å være et av de uttrykk den johanneiske Logos-teologi har fått. Den er derfor en av grunnstenene i hans filosofiske byggverk.

Noter

1. Brynildsen benytter tittelen *En pilegrims oppriktige beretninger meddelt til hans åndelige far* (Aa. B.: *Det nye hjerte og andre essays*, Oslo 1960, s. 218). På norsk har vi nå to utgaver av denne boken: *En pilegrims vei. En russisk pilegrims beretninger til sin åndelige far*, oversatt av Wera Sæther og Tove Terjesen, Oslo 1983 og *En russisk pilegrims beretning*, til norsk ved Johannes Johansen, Oslo 1985. Av disse utgavene må den sistnevnte sies å være den mest nøyaktige, oversatt som den er fra originalspråket. Den førstnevnte bok inneholder imidlertid også en del to, en slags fortsettelse av vandringsmannens beretning. Det er ulike oppfatninger av om disse beretningene bør trykkes sammen. De fleste forskere mener de må være skrevet av to forskjellige forfattere.

2. Når jeg i det videre siterer fra essayet, benytter jeg utgaven i *Det nye hjerte og andre essays*, Oslo 1960. Sidetallene fra essayet oppgis fortløpende i teksten, ikke i sluttnotene. Her fra side 216.

3. I det følgende vil jeg noen ganger benytte denne forkortelsen for tittelen på beretningen.

4. Brynildsen benytter oftest uttrykket «pilegrim» i sin omtale av boken. Originalens «strannik» kan imidlertid oversettes både med «vandringsmann» og «pilegrim». Betoningen i ordet synes å ligge mer på det å være på vandring, være underveis enn det å nå frem til et hellig sted. Det synes derfor å være mer korrekt å bruke begrepet «vandringsmann» enn «pilegrim» i omtale av boken. Selv vil jeg derfor normalt benytte «vandringsmann» i min omtale av

beretningen.

5. Aa. B.: *Fornuft og besettelse*, Oslo 1963, s. 71.

6. Op. cit., s. 77.

7. Ibid.

8. Nikolaj Berdjajev: *Den ryska idén. De grundläggande problemen i det ryska tänkandet under 1800-talet och början av 1900-talet*, Skellefteå 1996, s. 175.

9. Her sitert etter Pål Kolstø: *Sannhet i løgn. Lev Tolstoj og den ortodokse tro*, Universitetet i Oslo 1994, s. 183.

10. Aa. B.: *Russland - Europas bilde. Essays og artikler*. Utvalg og innledning ved Viktor Roddvik, Oslo 1994, s. 193. Boken inneholder forøvrig en bibliografi over Brynildsens forfatterskap.

11. *Matt. 17,1-8; Mark. 9,2-8; Luk. 9, 28-36 og 2. Pet. 1,16-18.*

12. Aa. B.: *De hellige ikoner*, Oslo 1968, s. 26. Brynildsen skriver forøvrig selv om «de guddommelige energier» i forbindelse med omtalen av dette ikonmotivet (ibid.).

13. Her viser Nes til Gregorios Palamas.

14. Solrunn Nes: *Det uskapte lyset. Ein ikonografisk studie av Transfigurasjonsmotivet i Austkyrkja*, Oslo 1995, s. 100.

15. Ibid.

16. Aa. B.: «Mester Eckehart», i *Vestens Tenkere*, bind I, Oslo 1962, s. 242.

17. Aa. B.: *De hellige ikoner* (op. cit.), s. 9.

18. Joh. 1,1-3.

19. Aa. B.: *Russland - Europas bilde* (op. cit.), s. 194.

20. Aa. B.: *Johannes Kepler. Nyplatonismens triumf og selvovervinnelse*, Oslo 1976, s. 178-179.

21. Op. cit., s. 179.

22. Ibid.

DAG JENSSEN

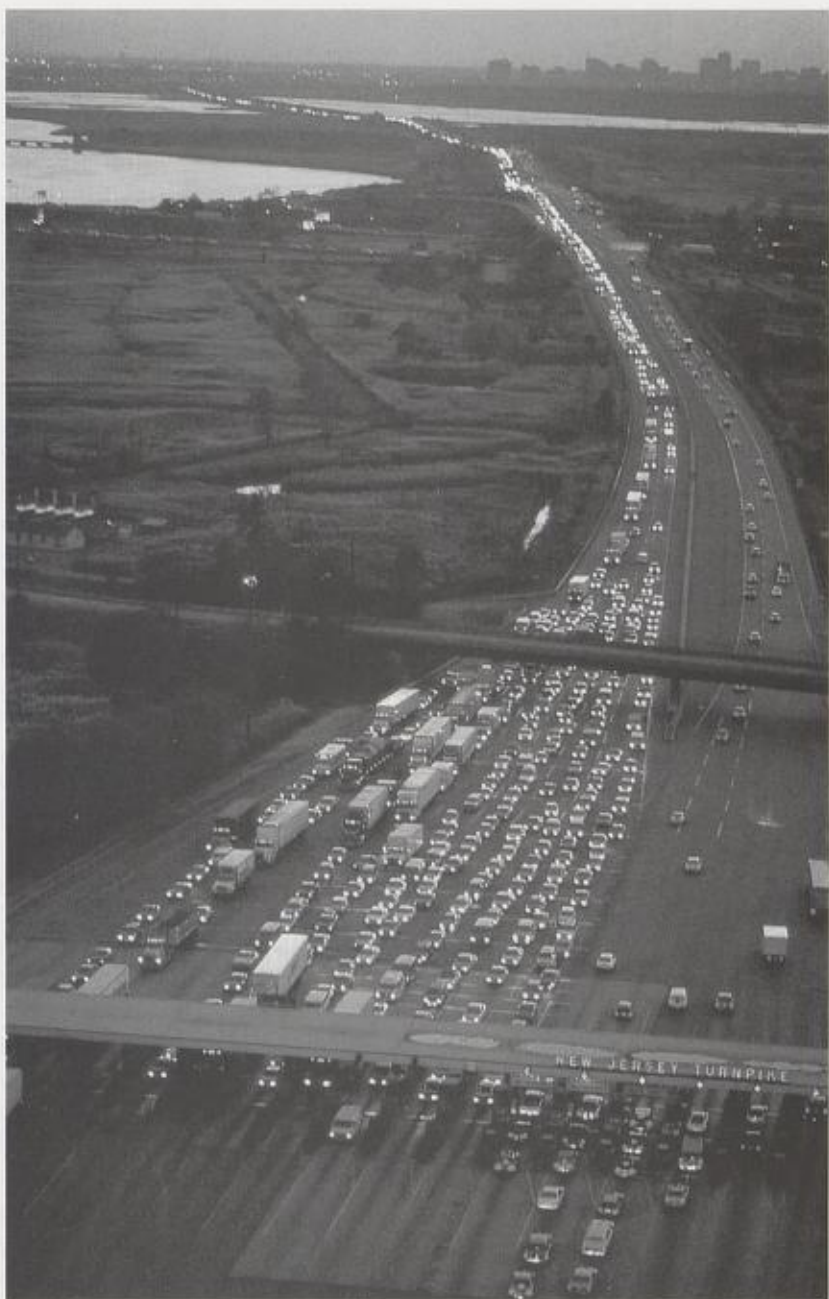
NÅR LIVSHISTORIE PREGER SYNET PÅ HISTORIEN

Historikeren Ernst Sars har et syn på Norges historie med interessante paralleller til hans personlige historie og til 1800-tallets politiske utfordringer for en ung nasjon. Han er den av våre historikere som har hatt størst innflytelse på sin samtids tenkning.

I boken *The Corrosion of Character* hevder den amerikanske sosiologen Richard Sennett at nye krav om fleksibilitet i arbeidslivet utgjør en trussel mot individets karakterutvikling. Omskifteligheten blir stadig større, og det blir vanskeligere for den enkelte å skape seg en stabil, sammenhengende tilværelse. Med dette følger følelser av ikke å være forankret, av å være i drift ikke bare der ute i det fysiske rommet, men også på et indre plan. Alvorlige splittelser oppstår. Hjemme forsøker man kanskje ennå å hevde karakterbyggende verdier som trofasthet, tillit, utholdenhet og stabilitet. Men arbeidslivet trekker i stikk motsatt retning, mot høyt

oppdrevet skiftning, minimal oppbygging av firma-lojalitet, premiering av risikovilje og endringsvilje osv. "Good work" er ikke lenger forenlig med "good character". John Kotter, en Harvard-professor, råder f.eks. unge til å "arbeide på utsiden", dvs. være konsulent snarere enn å bli innviklet i langvarige ansettelsesforhold. Og Newsweek rapporterte nylig at det kunne være en ulempe på arbeidsmarkedet aldri å ha blitt sparket. Det kunne tyde på at man ikke var risikovillig nok.

En helt grunnleggende side ved karakter-problematikken i det moderne arbeidslivet, er at livshistorien til den enkelte brytes opp. Karakter henger sammen med

Omskifteligheten blir stadig større, og det blir vanskeligere for den enkelte å skape seg en stabil, sammenhengende tilværelse.

kontinuitet og dybde i livsløpet. Her er det en generasjonsforskjell. Tiårene etter andre verdenskrig var preget av stabilitet i arbeidsforhold, slik at arbeidet kunne være en støtte

for mer sammenhengende livsprosjekt. Sennett forteller f.eks. om Enrico, en arbeider med italiensk bakgrunn som langsomt bygger sitt liv på varige arbeidsforhold og

tålmodighet. Etter 15 år kan familien kjøpe hus i en forstad, senere kan sønnene sendes på college. Livet er temmelig rettlinjet, i seg selv en fint avrundet historie.

Annerledes er det med en gruppe programmerere, systemanalytikere og ledere fra IBM som ble sagt opp i kjølvannet av datagigantens dramatiske omstrukturering tidlig på 1990-tallet. Firmaet hadde lenge vært såkalt paternalistisk, det tok vare på sine ansatte gjennom hele livsløpet og dyrket fram en ganske omsluttende IBM-kultur. Bruddet ble derfor ekstra stort for de som måtte gå da IBM virkelig skjønnte at PC-

nederlaget ble konfrontert. Initiativet ble også på sett og vis beholdt hos den enkelte aktøren – det var jeg som kunne handlet annerledes, gitt omstendighetene. Slik ble bruddet og nederlaget mestret. Lammelsen det hadde skapt, kunne omdannes til nytt livsmot og bevegelse, aktivitet som var i samklang med den nye livstolkningen.

Temaet livshistorie eller livsfortelling griper som vi ser dypt inn i menneskelig eksistens. Det har da også vært berørt av mange tenkere. Den franske adelsmannen Michel de Montaigne ga på 1500-tallet ut et merkelig verk, Essais, der han bl.a. forsøker å skrive seg inn til et stabilt jeg. I siste bind, som kom ut åtte år etter de to første, sier han

Fleksibilitet og risiko er nøkkelerverdier.

alderen hadde endret betingelsene i bransjen. Selve livsfortellingen til den enkelte, den forståelsen som ledsaget tilværelsen, fikk et grunnskudd da oppsigelsen kom. En løsning ble å sitte på kafé med andre oppsagte og snakke fram en ny forståelse, en livsfortelling som var på høyde med det som hadde skjedd. Etter et par runder hvor IBM først ble beskyldt for å være konspiratorisk og ondsinnet, og hvor deretter den mer upersonlige "global economy" fikk skylden, kom gruppen fram til at de skulle ha lest signalene allerede på 1980-tallet og tatt sjansen på den nye utviklingen av mindre maskiner og forløperne til Internett. De skulle reist til Silicon Valley, men ble med det synkende skipet hvor man ennå trodde på en gloriøs framtid. Denne noe tragiske fortellingen skapte en symbolsk sammenheng samtidig som selve

at det er en fordel med å ha offentliggjort sin levemåte. Den er blitt til en rettesnor: "Iblant får jeg det for meg at jeg ikke må svikte min livshistorie". Den retning livet tar, blir altså normen, det man ikke må gi opp og la gå til spille.

I nyere tid har psykoanalysen blitt sett som et forsøk på å forstå seg selv gjennom å sette sammen en livsfortelling. Pasienten er ifølge filosofen Paul Ricoeur både deltakeren og kritikeren i en historie som han fra først av ikke evner å fortelle. Problemet med erkjenne seg selv er problemet med å bli i stand til å fortelle sin egen historie, uavlatelig å gi fortellingens form til selvrefleksjonen. Bearbeidelse er ikke annet enn denne vedvarende forteller-aktivitet.

Legg merke til at det her er tale om vedvarende fortelling. Livet ruller

Martin Heidegger mente at det gjaldt besluttomt å ta tak i sin livsskjebne og unngå å drive med i det han kalte *das Man*, det anonyme livet til et masse-individ som ikke tar inn over seg sin radikale egenhet.

avsted, ting skjer med oss, og vi henger så å si med ved stadig reviderende å opprettholde en forståelse av hvordan det henger sammen. Samtidig ser vi av sitatet at det hele får preg av å være en tilbakeskuende aktivitet.

Men som Montaigne antyder, og som vi har sett i IBM-eksempelet, kan vi i tillegg styre livet ut fra den kurs som fortellingen avtegner – enten i brudd med den, som en justering eller som en fortsettelse. Livshistorien peker på denne måten inn i framtiden og danner grunnlag for initiativ, den er ikke bare noe som kommer i ettertid. Den er et slags redskap. Enkelte snakker derfor også om muligheten for self-authorship, at man ikke bare er aktør og kritiker i sitt eget liv, men mer aktivt også forfatteren av det. Rett nok, ting bryter forstyrrende inn, mange større og

mindre prosjekter løper mer eller mindre parallelt og til dels mot hverandre. Noen løper ut i sanden. Mennesker er sikkert også ganske ulike når det gjelder toleranse for motstridende, sideordnede eller forgjeves løp. En filosof som Martin Heidegger mente imidlertid at det gjaldt besluttomt å ta tak i sin livsskjebne og unngå å drive med i det han kalte *das Man*, det anonyme livet til et masse-individ som ikke tar inn over seg sin radikale egenhet (*Selbstheit*). Senere har David Carr i tilknytning til Heidegger understreket tanken om livet som en strid for den egne fortellingen, "en stadig bestrebelse på, ja en kamp, for å opprettholde eller reparere narrativ enhet stilt overfor et truende og nærliggende kaos".

Denne formuleringen fra 1986 reflekterer kanskje at vi lever i en

verden som stadig åpner nye muligheter for valg, en verden hvor individets egen vei framheves foran tradisjonens slagne landevei, hvor fleksibilitet og risiko, som Sennett framhever, er nøkkelverdier, hvor den religiøse og nasjonale forankring svekkes, hvor den stabile familie er under press. Individet kastes tilbake på seg selv. Selve livsfortellingen framstår da som en av de få instanser hvor dypere mening kan utvikles og opprettholdes. Men altså: i kamp.

FORHOLD TIL VERDEN

Det foregående tema kan kalles eksistensielt. Med det menes at spørsmålet om livshistorie både er en del av menneskets måte å være på og at det er avgjørende for det. Det spesielt avgjørende ligger i det at vi gjerne tilstreber en noenlunde sammenhengende fortelling og at det her fins et element av (livs-)valg. Men dette livsløpsperspektivet uttømmer ikke det eksistensielle feltet. Livsvalget kan også ses i lys av øyeblikket. Det tilhører ikke bare livets lange horisont hvor man tenker over hva man har vært og planlegger framover, men også hva man er her og nå.

Valg som del av øyeblikket er mulig bare hvis vi kan si at bevisstheten har en tilstedeværelse hos seg selv, at den kan registrere og regulere i flukt med det som skjer i den. Noen vil kanskje si dette strengt tatt er umulig. "Registrering" og "regulering" innebærer at man besinner seg, vil man si, på den nære fortid og deretter fortaper seg i et nytt prosjekt som så evalueres i en neste omgang. Livshistorie-strukturen reproduseres altså i miniatyr i det vi bare for enkelhets skyld kaller øyeblikket.

Bevisstheten blir da oppfattet som en enkelt sekvens uten egentlig mulighet for tilstedeværelse hos seg selv. Jeg vil ikke mot dette hevde at den kan gjennomskinne seg selv - vi tenker i dag at det aller meste av den ligger langt unna bevisst kontroll. Men finnes det ikke likevel et mer-eller-mindre av tilstedeværelse, en margin som kan kultiveres hvor samtidig registrering og regulering finner sted? Det er bl.a. dette en arbeider med i meditasjon, evnen til å være samtidig med seg selv, dvs. åpen for det som er (i streng forstand og altså ikke som det som har vært for et øyeblikk siden). Det kan i meditasjonen finnes perioder av større klarhet enn andre, og denne klarheten, eller ledigheten, vil si at en registrerende og regulerende (aktiv) del av bevisstheten i større grad er der sammen med noe annet som er tilgjengelig: spontane bilder, følelser, stemninger etc.

Jeg antar altså at det finnes et (variabelt) her-og-nå for bevisstheten og at dette nået rommer valg. Fortid og framtid, det sammenfattende tilbakeblikk og den strategisk innstilte framtidsbekymringen, er i dette perspektivet ikke lenger like aktuelt. Snarere deltar vi i livsstrømmen, er del av en prosess. En kjent psykoanalytiker, Wilfred R. Bion, har framhevet denne siden av tilværelsen som noe å strebe etter for terapeuten. Det gjelder å opparbeide en "sinns-tilstand som slik at det kjennes som han i hver time ikke har sett pasienten tidligere". Han skal glemme terapiens historie og framtid: "Husk ikke tidligere timer", "analytikeren må forsøke å komme unna sin egen hukommelse", man skal "være ett" med virkeligheten, bare da vil man få tak i fruktbart stoff.

Dette mer umiddelbare livsaspektet

har også i seg en eksistensiell problematikk. Også her finner vi både noe spesielt menneskelig og noe som er avgjørende for oss. Her er det imidlertid ikke sammenhengen over tid som står på spill. Det problematiske er i stedet det løpende forholdet til verden.

Et eksempel kan illustrere hva jeg tenker på. Den følgende beskrivelsen av dikteren Welhaven er gjort av hans nevø, historikeren Ernst Sars i

1894.

Ved nærmere lagttagelse kunde man dog ikke undgaa at blive opmerksom paa, at det var noget vist unaturlig stramt og anspændt over hans ydre Personlighed. Han holdt sig så rank, at det gjorde Indtryk af Stivhed. Hans Gang havde noget parademæssigt ved sig, som om han gik i Panser og Plade eller havde en Rustning under sine Klæder. Han lod sig ikke nøie med Øinenes naturlige

Johan Sebastian Welhaven var onkelen til Ernst Sars og en betydningsfull person i hans liv.

Glans ... men han brukte dem paa et eget Sæt, spilede dem op og stirrede fremfor sig, som om han stadig havde en Modstander for sig, hvem det gjaldt at fikser og imponere. Hans Røst var klar og velklingende ... men han pleiede alligevel jevnlig ... at hæve den ... som om det var ham magtpaaliggende at overdøve og slaa ned enhver Tanke på Indvending eller Debat ... Kortsagt: man fik straks ved at se ham og høre ham tale et afgjort Indtryk af, at man havde for sig en Stridens Mand, hvis Personlighed var bleven præget af, at han havde staaet eller troet at stå i et polemisk Forhold til det Samfund, hvori han levede, - at han havde oppfattet det som sit Livs Vilkaar at være stadig en garde ... for at ikke Ugræsset skulde vokse ham over Hovedet.

Welhaven stilles her i et umiddelbart aggressivt forhold til verden. Det er tale om en verden som Welhaven selv mer eller mindre skaper. Sars antyder at han kan ha trodd å stå i et polemisk forhold til samfunnet. Vi får et glimt av en mann som har en bestemt verden og stiller seg i et bestemt forhold til den ut fra hvordan han oppfatter den. Vi kan tenke oss at Welhaven i hvert av de øyeblikk som løper av gårde på denne måten, har en mulighet til å bli seg bevisst forholdet og dermed eventuelt regulere det, gi det en annen retning, være mer fleksibel i forhold til omverden. Sars gir ham imidlertid ikke denne muligheten, men framstiller ham som ganske fastlåst.

Det er liten tvil om at Welhaven selv arbeidet med denne problematikken i sine dikt. Et av hans mest kjente heter *Det tornede Træ*. Her snakker han om

treet som vokste i skrin jord og derfor "blev torneklædt", selv om det også bar "Blomster, duftende, blide". "Jeg saarer" fortsetter han, men "jeg gjemmer dog / en større Smerte end jeg forvolder". Likesom det finnes et behov for refleksjon over livshistorien som helhet, er det et behov for refleksjon over vårt umiddelbare forhold til verden, kanskje nettopp mest der hvor vi bare i liten grad har klart å etablere en indre tilstedeværelse. Diktet kan ses som et forsøk på å komme til klarhet over en eksistensiell posisjon som dikteren synes å ha vært dypt berørt av. Temaet kamufleres lett og får en mer allmenn form som vekker interesse hos mange.

Det er for øvrig interessant at den første eksistensfilosof, Søren Kierkegaard, selv mener han fikk uttrykket "eksistensiell" fra Welhaven, som jo også var ansatt som filosof ved universitetet i Kristiania. Kierkegaard skriver at han fikk betegnelsen "da jeg engang talte med ham om Philosophien". Rune Slagstad, som forteller dette, framstiller ellers Welhaven som en slags eksistensfilosof, der virkeligheten "paanøder sig" nedenfra som eksistensiell smerte. Poeten og tenkeren synes å ha arbeidet hånd i hånd.

ERNST SARS' UDSIGT

Jeg skal nå forsøke å vise hvordan et historisk forfatterskap kan romme en eksistensiell tematikk i form av de to synsmåtene som er utviklet over, hvordan det kan betraktes som livshistorie og som uttrykk for et mer umiddelbart forhold til verden. Tolkningen av det historiske forfatterskapet tar utgangspunkt i det siste

Ernst Sars ville konsentrere seg om å gi "en sammenhengende Udvikling af Grundene til den Stigen og Dalen, som er iagttaget i Folkets historiske Liv

perspektivet, forholdet til verden. Men vi skal se hvordan forskjellige faser eller "øyeblikk" på dette nivået til sist danner en sammenhengende livshistorie. Forfatteren har lagt inn en skjult livsfortelling i sitt verk, og denne livsfortellingen gir seg som resultat av en hel rekke av øyeblikksbilder. Disse bildene kan oppfattes omtrent som Welhavens dikt. De er mer eller mindre kamouflerte refleksjoner over eksistens forstått som forhold til verden. La meg først presentere forfatteren og noen viktige trekk ved ham.

Ernst Sars (1835-1917) er kanskje den viktigste historiker vi har hatt her i landet. I årene 1873 til 1891 ga han ut en monumental Norgeshistorie i fire bind, *Udsigt over den norske Historie*. Det er et merkelig verk i en norsk sammenheng. Det skriver seg inn i en europeisk, særlig fransk tradisjon. Her kunne man tillate seg den filosofiske

oversikt, skape en grand narrative som man gjerne sier i dag, forklare gangen i det hele snarere enn å hefte seg ved detaljene. Sars forutsatte at leseren var fortrolig med de viktige hendelsene. Han ville konsentrere seg om å gi "en sammenhengende Udvikling af Grundene til den Stigen og Dalen, som er iagttaget i Folkets historiske Liv". Senere ville han skrive om det som faktisk hadde skjedd, men det ble det aldri noe av.

Det er denne Udsigt som gir Sars en spesiell plass i norsk historie-skrivning. Sars er fremdeles den eneste som alene har gitt en samlet framstilling av Norgeshistorien på grunnlag av selvstendig vitenskapelig granskning. Og *Udsigt*, som slutter ved 1814, utgjør det vesentlige av denne framstillingen. Siden boken gir en temmelig fasttømret, helhetlig og gjennomtenkt tolkning, ble den det

faste punkt som samtidens og ettertidens norske historikere forholdt seg til – det som de fornyet, erstattet eller brøt ned. Senest på 1980-tallet diskuterte historikere Sars' tilnærming til 1814 omtrent som om han var en samtidig.

Men Sars virket like skjellsettende i samfunnet som helhet. I 1863, under den amerikanske borgerkrigen, sa Abraham Lincoln i en tale som ble berømt: "For 87 år siden skapte våre forfedre en ny nasjon på dette kontinentet. Idag er vi i en omfattende borgerkrig, for å finne ut om den nasjonen ... kan vare lenge." Lincoln brukte her en effektiv metode, som man også finner i mye av historieskrivningen, ikke minst på 1800-tallet. Den aktuelle situasjonen settes i forbindelse med samfunnets opprinnelse. Lincoln inspirerer til handling gjennom å vise til den arv gruppen har overtatt. Det er opprinnelsesmytens kraft som mobiliseres.

Nettopp på denne måten fikk også Sars' Udsigt sin betydning i Norge mot slutten av 1800-tallet. Sars viste hvordan historien helt fra vikingtiden og grunnleggelsen av den norske stat i middelalderen hang sammen på en måte som pekte fram mot selvstendighet og demokrati i samtiden. I en uforsonlig kamp mellom et norsk høyre og venstre, en strid om formen på demokratiet og forholdet til Sverige, ble Udsigt et inspirerende argument à la Lincoln. "Jeg kommer som Repræsentant for de forudgangne Slægter og stemme paa deres Vegne med Venstre i Unionskampen. Det er det de har villet – did de har arbejdet", noterte han seg i 1890, like før siste bind kom ut.

Abraham Lincoln inspirerer til handling gjennom å vise til den arv gruppen har overtatt. Det er opprinnelsesmytens kraft som mobiliseres.

Bokens idéer fikk også et voldsomt nedslag i kulturen. Det var kanskje ikke så mange som leste gjennom teksten. Men budskapet egnet seg for knappe formuleringer. Sars' idéer kom dermed til å danne en slags ytterste ramme av mening i det politiske, nasjonale Norge fram mot løsrivelsen fra Sverige i 1905. Synsmåtene spilte en stund en rolle som har likhetstrekk med Darwins og Freuds gjennomslag i vestlig tenkning. Sars ble et tankeklime, hans idéer "fylte lufta", som den yngre historikeren Halvdan Koht skrev. Selv om Sars stort sett har vært glemt etter siste krig, var han vel den som gjennom tankevirksomhet bidro sterkest til dannelsen av en varig nasjonal bevissthet i Norge. De som var unge i Sars' storhetsperiode rundt 1905, f.eks. viktige intellektuelle figurer som Koht og Francis Bull, holdt mye av synsmåten levende til rundt 1960.

HISTORIE SOM DYPT ENGASJEMENT

Sars arbeidet på sin bok fra han var 32 år gammel til han var 56. Han hadde fått skriveidéen på et hybellag. Tanken var å bruke et par år på å utpensle en egen historisk oppfatning av Norge. Det var en oppfatning som flere nordmenn hadde hatt anelser om, men som aldri hadde blitt nærmere utarbeidet. Det var også en oppfatning som Sars selv hadde lagt grunnlaget for gjennom systematiske studier fra han var tidlig i 20-årene, og som hadde modnet kraftig de siste par-tre årene før bokidéen kom. Udsigt er altså et livsverk. Kanskje fant 56-åringen en dag fram en liten artikkel om Bergen som han hadde skrevet i 1855, da han var 20. Han ville oppdaget at det her fantes forestillinger om Norges historie og om historiske mekanismer som var i slett med innholdet i den Udsigt han nettopp hadde gjort ferdig.

Tiden det tok, den langvarige konsentrasjonen om ett emne, Norge, er av betydning. Likesom ambisjonen om å skrive helheten. Her signaliseres et dypt engasjement, noe som kom til uttrykk også i innstillingen til historikerens arbeid. Sars mente at man ikke bare skulle betrakte og tenke gjennom stoffet fra et distansert ståsted. Historien skulle "gjennemlevs og gjennemføles". Vi bærer den alle i oss. Dens liv er "inderst inde ... vort", "vi ere dens Resultat". Den sentrale oppgaven for historikeren var å bringe dette historiske som vi er, til klarhet og bevissthet. Han måtte da også få med det hele, ikke bare en brokk av liv her og der. Han måtte ikke bare bli berørt, men la seg "gjennemtrænge af den hele store

Sammenhæng".

Denne innstillingen betyr at Sars åpner opp for at historikerens eget selv, inkludert følelsene, skal prege forskningsarbeidet ved siden av den strenge vitenskapelige kontroll. Det fins en romantisk åre i hans forestilling om faget. Her er liten eller ingen avstand mellom selvet og det historiske liv. Det har imidlertid ikke alltid vært så lett å se akkurat hvordan dette engasjement har vært til stede i tekstene. Det er noe man merker når man leser Sars, men det er vanskelig å si noe mer enn at det bare er der. Den eksistensielle tolkningen er et forsøk på å vise akkurat hvordan det spesielle engasjementet, den lave terskelen mellom selvet og historien, har preget verket.

ØYEBLIKK PÅ LIVETS VEI

Svaret er at Sars levde seg inn i og tegnet opp ulike verdener i sine tekster, verdener hvor man også kan skimte et umiddelbart forhold til verden. Og når man ser disse bildene i sammenheng, får man øye på en hel livsprosess, en slags livshistorie. Jeg vil si at Sars' forfatterskap ikke bare holdt hele Norgeshistorien sammen. Det bidro i en mer intim forstand også sterkt til helhet og mening i hans egen eksistens. Min tolkning er på en måte å lese Sars slik han selv leste Norgeshistorien, med vekt på det sammenbindende.

Denne lese måten forutsetter at tekstene, eller deler av dem, peker utover mot historien og innover mot selvet samtidig. Likesom Welhavens dikt er de tvetydige, eller flertydige. La oss så se hvordan en slik eksistensiell omtanke viser seg i verket.

KNUGET, MEN MED EN PLAN

Et interessant utsagn finnes allerede i 20-åringens aller første bidrag på trykk, den tidligere omtalte artikkelen fra 1855, "Bergen og bergenserne":

Det naturlige er nemlig det, at Mennesket ikke magter sig selv: hans Personlighed er ligesom kuet i Væksten under de Indtryk, Omgivelserne har meddelt ham. Saalænge dette tilfældige Stof ikke ved en kraftig Udvikling er gaaet op i Personligheden, saalænge vil det være ubevægeligt; og dødt ... Ethvert Menneske har igrunnen herved faaet sin Opgave i Livet...

"Det naturlige er nemlig det, at Mennesket ikke magter sig selv: hans Personlighed er ligesom kuet i Væksten under de Indtryk, Omgivelserne har meddelt ham."

Dette utsagnet kommer som en refleksjon i forbindelse med noe Sars sier om Bergen og bergensere, og som jeg ikke skal gå nærmere inn på. Det viktige er dette: at selve setningen risser opp en helt allmenn menneskelig verden. Det er verken bergenserne eller for den saks skyld, som i 1894, onkelen Welhaven som fikseres og karakteriseres. Verden i sin almindelighet får her sin beskrivelse, slik den er for ethvert menneske. Men derfor er det også tale om verden slik den fortøner seg for skribenten, i alle fall om vi forutsetter at vi har å gjøre med et

originalt forfatterskap. Og samtidig dreier det seg om hvordan man skal leve sitt liv, hva som er oppgaven. Det synes dermed rimelig å lese utsagnet også som en rapport fra et ungt menneske som tenker om tilværelsen ut fra sin umiddelbare erfaring. I klartekst: En verden som knuger, et menneske som ligger under for den og kjenner seg lite, som er blitt tungt lastet og som derfor må arbeide for å komme på høyde med seg selv og omgivelsene. Et individ som erkjenner problemet som et spørsmål om egen væremåte, om eget indre. Et individ som i stedet for å miste motet, skisserer en vei framover. Litt senere heter det, bestemt:

Nei – der vil saa at sige et Fordøielse-arbeide til, førend det, vi i vor Ungdom har fortæret af Indtryk, kan gaa over i Personlighedens

Saft og Blod. Og jo mere vi har fortæret, jo haardere er Arbeidet.

1867: SARS SOM HEL

12 år senere skriver Sars igjen om individet. Det er nå uten spor av indre splittelse og knugethet. Det er "en Mangfoldighed af Atomer og Kræfter, som ved sin Konsensus eller Konvergens mod et fælles Punkt fremkalder den Følelse af Enhed og Sammenhæng, der er den individuelle Tilværelses Princip". Dette sammenfallet av krefter skaper et "selvbevidst Væsen, ligesom Lysstraalene ved at samles i et Brændpunkt meddeles et nyt Liv og

*Slik så
Bergen ut da
Sars vokste
opp-*

en ny Evne til at lyse og varme". Det siste gjelder rett nok nasjonen, men nasjonen er for Sars på dette tidspunkt "en høiere Personlighed", bokstavelig talt det samme som individet, men på et høyere nivå. På disse par sidene i et foredrag som markerte overgangen til den Sars som satte seg fore å skrive Udsigt, sprer han flere korte formuleringer som hyller det fullt ut selvstendige individ. Demokratiet er "Individets Emancipation og Løftelse til Rang af Selvstændig Personlighed", "Personlighedens fuldstændige Emancipation", "Folket skal bestaa af frie Personligheder" osv.

Noe har skjedd siden 1855. Sars framstår som hel. Han har skaffet seg en posisjon. Han kan til fulle vende seg erobrende utover, skrive sin Udsigt som et kraftig politisk argument. Men hva har skjedd i mellomtiden, i disse tolv årene fra han

var 20 til han nå snart fyller 32? Her ligger to historiske avhandlinger, en liten fra 1856 og en stor fra årene 1858-1865. I disse to tekstene utvikler og symboliserer Sars to nye holdninger til verden. Først skisseres en aggressiv posisjon, en posisjon der selvet så å si vender seg utover og tar kampen opp. Denne aggressive, ambisiøse holdningen mangler imidlertid forankring og tillit, den mangler begeistring og tilslutning. Den er bare opptatt av selvets egen utvidelse, det Sars senere kaller "Magtbegjær eller Udvidelseslyst". Forankring, tillit, begeistring og tilslutning er kvaliteter han imidlertid finner og utvikler i den andre avhandlingen, som avsluttes når han er rundt 30.

Og her ser vi konturene av en livsfortelling skapt av eksistensielle øyeblikk som kjeder seg sammen på en meningsfull måte. Det er ikke

urimelig at den tungt lastede Sars som ser for seg at han må bli til noe blant kjempene omkring ham, tar opp hansken og utvikler sin aggressivitet, sin selvhevdelse. Er det ikke også rimelig at denne holdningen etterhvert leder over mot fast grunn og evne til tilslutning? Og når denne veien er gjennomført, i form av vitenskapelig og litterært arbeid over en tiårs-periode, i form av noen "gjennomlevelser", da er det på grensen til det naturlige at Sars kjenner seg hel, at han har overvunnet den tvil på selvet som var der i den første teksten.

FRA 20 TIL 30 ÅR

Jeg skal være kort når det gjelder innholdet i de to avhandlingene som ligger mellom den noe brutte og den hele Sars. I den første fra 1856, som handler om nordiske rivninger og Kalmarunionen på 1300-tallet, dukker det mot slutten opp en karakteristisk, typisk sarsk formulering, allmenn og uttrykksfull på én gang: "Enhver Forbindelse er en Kamp, i hvilken man kun maa indlade sig med lige Kræfter". Sverige og Danmark hadde like krefter og kom styrket ut av unionen. Norge var underlegent og bukket under. Vi kjenner igjen temaet fra tidligere: kampen for overlevelse. Teksten er en studie i hvordan strategisk orienterte aktører, klikker og grupper agerer i forhold til hverandre for å bygge seg selv opp, ikke på egen grunn, men ved å bli større enn de andre. I denne verden har man ikke tanke for idealer. Det fins ikke høye motiver. Ingen, kanskje med unntak av dronning Margrete, er egentlig klar over hva slags historie en er med på å skrive. Unionen var

*Tegning fra
krigen
mellom
Norge og
Sverige i
1814*

noe man "stadigt, om end for det meste ubevidst, havde stræbt hen [mod]". Alle bare kjemper for egen interesse.

I den andre avhandlingen, Norge under Foreningen med Danmark 1537-1814, er bildet annerledes. Sars viser her hvordan den norske selvstendigheten i 1814 ble forberedt gjennom flere hundre år på ulike måter. Det er her ikke lenger bare rivninger mellom interessegrupper som danner samfunnet. Her er det også plass for mer varige, stabile forhold. Den norske samfunnsorden, odelsretten f.eks., ble bevart gjennom de dårlige tidene. Danskene klarte aldri å endre dette. Norge blir en størrelse med en egen tregghet og fasthet, motstandsdyktig og godt forankret i fortiden og i norske naturforhold, men også i stand til å lære av det fremmede. Sars viser også hvordan nordmennenes stilling innen felleskapet med Danmark langsomt bedret seg og la grunnlag for løsrivelse.

Teksten blir dermed en innlevelse i

hva nasjon er, fra den faste natur og samfunnsorden i bunn, til den nasjonale bevissthet og den nasjonale stat i toppen, som selve fullbyrdelsen. Sars skaffer seg et fyldig og gjennomarbeidet begrep om nasjonen. Det er et begrep som legger vekt på at nasjonen hviler i seg selv, er forankret. Men også et bilde der det er plass for utvikling, begeistring og tilslutning. Vi er i nasjonsbyggings tid. Nasjonen er tidens fremste samfunns-messige idealiseringsobjekt, og Sars har brukt sju av sine unge år på forsøke å forstå dette objektet. Her fant han et emne for gjennomlevelse som kunne aktualisere hans mer tillitsfulle side.

Og det er dette bildet av nasjonen vi har sett gli over i tanken om at nasjonen er et eget individ på et høyere plan. Nasjonen og selvet

flyter til sist sammen. De tenkes etter samme mønster. Selvfølelse, selvstendighet, utfoldelse av særegenhet er det sentrale for begge.

Når Sars har kommet til denne erkjennelsen, er det at han setter seg i sin egen posisjon. Han er nå selv et individ, og han blir som han sier om sin venn Bjørnstjerne Bjørnson "fastbosiddende i aandig Forstand". Dette temaet var noe Sars gjerne diskuterte med en annen som sto ham nær, dikteren og journalisten Aasmund O. Vinje, Bjørnsons antipode, en mann som framhevet det gode ved å være åpen for alt hele tiden. Sars mente prisen for dette var evig hjemløshet og manglende dybde og effektivitet i tenkning og handling, alt sammen karakteristisk for Vinje. Om dette sier Sars bl.a.:

... til Løsning af de Opgaver, Livet stiller, kræves det dog jævnlige, at en enkelt Side bliver fremhævet paa Bekostning af de andre, at man er eller

Nasjonen og selvet flyter til sist sammen. De tenkes etter samme mønster. Selvfølelse, selvstendighet, utfoldelse av særegenhet er det sentrale for begge.

gjør sig blind for disse andre Sider og sætter dem midlertidig helt eller delvis ud af Betragtning.

STURM UND DRANG

Tiden rundt 1867 er det store omslaget i Sars' liv. Resten er en utarbeidelse av et syn han nå i hovedsak har etablert. Tvilen får fare.

Den selvstendige nasjonen står for ham som et klart indre bilde. Det fins heretter ingen mulighet for kompromisser i unionen med Sverige. Og i tillegg mener han at enkelt-individets "Ret til Selvstændighed og eiendommelig Udvikling er ubetinget og ubegrændset". Det må ha vært en befrielse for Sars, som hele sitt liv hadde befunnet seg nær den welhavenske skepsis til det norske. I sin notisbok skriver han i 1867: "Man bliver i et lidet Land som vort nødt til at tage Partie, endogsaa mod sin bedre Overbevisning". Og han liker senere å sitere Luther i bruddet med den katolske kirke: "Her staar jeg, jeg kan ikke andet".

Det er som han har latt seg binde av en kraft eller sak som er større enn ham selv, og dermed er han satt fri. Han går løs på hovedverket, uten helt å vite det selv. I 1873 utgir han det første bindet, egentlig en bearbeidelse av noen forelesninger. Sars hadde en halv stipendiatpost på denne tiden og det var om å gjøre å få utgitt materialet fordi hans lave produksjon kunne bli brukt mot ham av ideologiske fiender. Første bind av Udsigt ble vel det beste han har skrevet, en suksess med overstrømmende anmeldelser i hele Norden og i Tyskland.

Den franske historikeren Jules Michelet sa en gang om en av sine bøker at han hadde holdt seg en fest på 1500-tallet. Sars gjør det samme med vikingtiden i bind én av Udsigt. Han feirer friheten, evnen til utfoldelse, gjennombruddet. Man hadde hatt en tendens til å moralisere over vikingene for deres hedenske oppførsel og tanke. Sars bryter grundig med dette. Han nærmer seg i

stedet det erotiske. Vikingtogene er for ham "en ungdomsfrisk Energi, der gjærer over og søger Rum for sin frie Udfoldelse". Samtidig er det som han memorerer sin egen frigjøring og antyder veien videre, som om han skriver historie og reflekterer over sin livshistorie på en gang. Vikingtiden er det store Gjennembrud, den afgjørende Krise, hvortil alt det foregaaende har været en Forberedelse, og som lægger Grund for alt det følgende. Den i Stilhed opsamlede Kraft vender sig nu udad, og idet den bliver sig selv bevidst, vækker den andre Kræfter med sig: Krig og Digtning, Herjetog ... og nye politiske og religiøse Ideer".

Hva Sars gjennomlever, er en godartet Sturm und Drang. Uttrykket brukes faktisk av Sars både i Udsigt om vikingene og langt senere om den krets han selv tilhørte i slutten av 1860-tallet: "Adskillige af os var nu saavidt gamle, at det kunde synes, som om vi burde være komne ud over Livets egentlige Sturm- und Drangperiode; men..."

Det vitenskapelig og litterære prosjektet forankres dermed i den individuelle tilværelsen. Udsigt fortsetter prosessen av øyeblikk som har eksistensiell betydning. Det umiddelbare forholdet til verden er nå blitt erobrende og dette reflekteres i historikerens gjennomlevelse av det historiske materialet. Den tidligere tvilen på selvet fra 1855 er borte. Den litt senere aggressive utvidelseslysten ses ikke lenger som egoistisk kynisme. Lysten er i stedet forbundet med den tilliten som ble utviklet i den andre avhandlingen, den om Norge under dansketiden. Vikingene blir dermed et positivt begjær hos Sars.

Vikingtogene er for Sars "en ungdomsfrisk Energi, der gjærer over og søger Rum for sin frie Udfoldelse". Samtidig er det som han memorerer sin egen frigjøring og antyder veien videre, som om han skriver historie og reflekterer over sin livshistorie på en gang.

Ikke uventet forsvarer han også vikingenes moraloppfatninger. Til sist ser vi at han symboliserer retrospektivt omkring selve gjennombruddet, som om han trenger å summe seg etter omslaget. Historikeren Sars tenker på en måte som på en gang fører ut i historien, ut i samfunnet og tilbake, innover mot selvet og livshistorien.

SISTE VENDING: KRENKELSE OG KJÆRLIGHET

Den store tesen i Udsigt er at hele den norske historien kan føres tilbake til det at vi en gang hadde et sterkt

fylkesaristokrati med en stolt, stridbar vikingånd og et demokratisk preg, inkarnert i folkeforsamlingene. Dette gjorde foreningen av landet til en ekstra hard strid, med det resultat at taperen, det samme aristokratiet, ble nærmest utradert. Etter den storartede kampen, mettet av historie, sto landet tilbake uten noen statsbærende adel. Det tilsynelatende sterke kongedømmet vi hadde på 1200-tallet, ble etterhvert naboenes bytte. Norge var blitt et uselvstendig bondefolk, et skip uten overbygning, drivende for vær og vind, et land forbigått av den historiske utvikling ellers i Europa.

Men mye av den gamle aristokratiske ånd og den opprinnelige fylkesordningens demokratiske preg hadde fått lov til å slumre videre i bondens verden. Den gamle vikingen hadde gått i skjul under dekk. Noe av det eldste var bevart. Så viste det seg som ved et mirakel, men likevel nødvendig ifølge historiens egen logikk, at den demokratiske tidsalder som satte inn på 1700-tallet, utviklet sympati for bondens verden. Ledende borgere ble nå fylt av tillit til Norge. Dermed var betingelsene lagt for den nye nasjonen i 1814. Det eneste som gjensto etterpå var en gradvis sammenvoksing av borgerens og bondens verden, slik at nasjonen virkelig kunne framstå samlet.

Denne forståelsen innebærer at Sars etter å ha utviklet vikingtidens storhet, må skildre den kamp hvor det gamle aristokratiet går under. Det foregår selvsagt mye annet også i denne delen, en del parallelle og motgående linjer må tegnes, men aristokratiets endelig er selve hovedlinjen. Det betyr at den aristokratiske stolthet og stridbarhet som han riktig framelsket i første del, utsettes for den verste krenkelse i fortsettelsen. Det begynner allerede i første bind og løper gjennom det neste, som kom ut i 1877, og litt ut i det tredje fra 1887. Vi møter her og der et krenkelsens vokabular som antyder hvordan selvet rammes: "fornærmede ... i dets Selvfølelse", "misfornøide", "for trangt", "Ydmygelse", "nedværdigende Trældom", "Knurren" osv. Den synkende herskerklassens siste representant er Skule Jarl, en "fortvivlet Spiller" som jages og felles som "et Vilddyr".

Men etter denne brutale og langvarige avkvisting – det er fra gjennomlevelsessynspunktet fristende å kalle den selvets død –, dukker sympatien og kjærligheten fram i fortellingens siste ledd. Den europeiske overklassen anerkjenner bonden og Norge. Det er en ny vår. "Strømme" som samler seg i "Stryk", "Enthusiasme", "fri Udfoldelse" er vendinger Sars bruker i denne sammenheng. Alt er igjen i bevegelse. Den gamle vikingånden, urkraften, får til sist sin aksept fra dannelsens representanter. Rett nok ikke i sin mest steile form, slik den utfoldet seg i før-kristen tid. Men likevel er det en aksept av dette særlige norske. By og land, dannelses og kraft, føyer seg til sist sammen hos Sars. Vi er kommet til siste bind, året er 1891, Sars er 56, det er nesten en mannsalder siden gjennombruddet. Han kjenner seg nå som en "noksaa gammel Mand", men påpeker at det finnes en "Sjæl, en levende Tanke" i verket.

Forfatterskapets mer eller mindre skjulte livshistorie innebærer altså at Sturm und Drang aktualiseres og utleves etter gjennombruddet rundt 1867, deretter at den krenkes. Denne sekvensen er full av sjelelig mening, full av livsfortelling. Og er det ikke sjelelig mening også i det at utfoldelsen og kraften til sist igjen anerkjennes, men i en litt avdempet, sivilisert form? Slik munner det hele ut i åpenhet og en sympatiserende holdning. Det er en holdning som skinner gjennom i samme periode også i andre deler av forfatterskapet. F.eks. kritiserer Sars i økende grad tenkere som er svært systematisk anlagt og dermed avstengende for mangfold. "Lyset maa komme ad

mangfoldige Veje", heter det. Han betoner også sterkere enn før at historieforskning innebærer "omfattende Sympathi", at det for den egentlige historiker gjelder å "fordybe sig i en svunden Tidsalders Aand og blive som hjemme der, saa dens Liv ligesom fornyer sig i en". Det var i grunnen hva han selv hadde gjort, og slik sett sammenfatter han igjen sitt eget.

AVSLUTNING

Jeg startet med tanken om at livshistorie og den mer umiddelbare holdning til verden var avgjørende eller viktig for ethvert menneske. Det er tema som ganske sikkert kan følges i de mest ulike aktiviteter og sammenhenger. Det amerikanske arbeidsliv er ett eksempel, Welhaven og Sars er andre. Hva vi ser hos Sars, er for det første en vilje til sammenheng som utøves overfor historie og det egne liv, og det i de samme tekstene. Han var nok også rammet av en spesielt sterk enhetstrang. Behovet dikterte hele forfatterskapet. På den annen side ser vi også en sterk drift mot umiddelbar tilstedeværelse og refleksjon over tilstedeværelse gjennom skriften. Det gjaldt å være i historien og hos seg selv. Dermed ble framstillingen også framstilling av holdning til tilværelsen, mulige måter å være på. Når disse måtene kjeder seg sammen som hos Sars, er resultatet at livet framstår som en meningsfull sjelelig reise.

Det fantes rett nok en helt annen side ved denne litterære eksistensmåten. Sars skal på sine eldre dager ha sagt til en venn at han kjente seg "snytt for livet". Det var visstnok mangelen på kjærlighetsliv som

plaget ham. Han hadde ofret eget familieliv, forble ugift og bodde for det meste hjemme hos moren sammen med en bror og en søster.

Litteratur

Det meste i artikkelen stammer fra min dr.art.-avhandling: *Sars: norsk historie som eksistensiell og europeisk erfaring*, Universitetet i Bergen, 2000. Ellers har jeg hentet fra

Wilfred R. Bion, *Notes on Memory and Desire*, 1967; David Carr, *Time, Narrative, and History*, 1986; Arne Melberg, *Michel de Montaigne*, 2000; Knut Mykland, *Grandeur et décadence. En studie i Ernst Sars' historiske grunnsyn*, 1955; Paul Ricoeur, *Hermeneutics and the Human Sciences*, 1981; J. E. Sars, *Samlede Værker*, 1911-12; (J. E. Sars), *To Foredrag om Skandinavisme og Norskhed* (1867); Richard Sennett, *The Corrosion of Character*, 1998; Rune Slagstad, *De nasjonale strateger*, 1998.

EIRIK JENSEN

EN DANS I MØRKET: EKTEPARET GÅR PÅ KINO

*«Hva skal vi bruke friheten til?»
«Hva mener du?» «Jeg mener:
Skal vi finne på noe sammen mens
guttene er hos dine foreldre?» «Ja, det
kunne være hyggelig. Hva skal vi finne
på?» «Nei, gå på kino kanskje?» «Hva
skal vi se da?» «Kan vi ikke se den
Bjørk-filmen som du likte så godt? -
Ja, hvis du kunne tenke deg å se den
en gang til?» «Jo, men det er ikke
sikkert du kommer til å like den» «Da
har vi noe å snakke sammen om da.»*

Som sagt gjort: Ekteparet går på kino sammen. Det er ikke ofte. Jeg er litt spent på å se denne filmen som Kari har vært så begeistret for. Lars von Triers *Dancing in the Dark* skal være nokså annerledes Provo- serende. Så har den også vunnet

gullpalme i Cannes - det må da bety noe. Og Bjørk har vi jo begge stor sans for.

Jeg har lest anmeldelser på forhånd. Filmen har splittet tilskuerne i to leire: Noen er vilt begeistret. Og noen synes filmens er avskyelig. Tomater og råtne egg haglet i Cannes. Vel vel. Vi nordmenn er sindigere - det skal i alle fall mer til for å provosere under- tegnede, tenker jeg.

Men nei da. Filmen splittet ikke bare tilskuerne under Cannes-festivalen. Den splittet også ekteparet på midten. Og ja: Jeg tilhører dem som på ingen måte bifaller filmen. Jeg har sjelden sett en film som vekker slike negative følelser hos meg som *Dancing in the dark*.

«Hva syntes du?» spør Kari. «Jeg syntes dette var ganske ille. *Ganske* ille. Ja, egentlig kjenner jeg meg ganske forbanna», sier jeg. «Er ikke det noe av poenget da?» sier Kari: «Von Trier vil provosere. Hos deg har han lykket med det.»

PYNT ELLER UBEHAG

Men jeg vil ikke være med på slutningen. For meg er filmen en tankevekker: Hva er egentlig en god film, en god roman, et kunstverk? Og hvorfor er denne filmen – slik jeg ser det – til de grader mislykket under en slik synsvinkel?

I et gammelt temanummer av Dyade stilte redaktør Carl Henrik Grøndahl spørsmålet: «Kunst: Pynt eller

ubehag?» Grøndahls hovedartikkel i nummeret argumenterte for et kunstsyn hvor kunst ikke skal være pynt. Kunst skal vekke ubehag. I dag, 20 år senere, synes det som om en del har gjort dette til en slags slutning: Kunst skal vekke ubehag. Javel. Det må bety at jo mer ubehag et kunstverk vekker, jo mer kunstnerisk verdifullt er det. Etter en slik målestokk er *Dancing in the dark* et riktig storverk. Men jeg tror ikke filmen er det. Jeg tror problemet snarere ligger i slutningen.

La oss begynne med å gjengi historien. For noe av problemet med *Dancing in the dark* er nettopp filmens historie, som er *fryktinngytende* banal:

Bjørk spiller en ugift tjekkisk mor som heter Selma, med en sønn på 9, som har emigrert til et lite industristed i Pennsylvania i USA en gang på begynnelsen av 60-tallet. Selma har svekket syn. Synet hennes blir gradvis og merkbart dårligere under filmen. Hun frykter at også sønnen har arvet øyensykdommen. Det er derfor hun har emigrert – for å tjene nok penger til at sønnen kan få en øyeoperasjon, for at han skal slippe å bli blind, slik hun er i ferd med å bli.

Selma arbeider på en metallfabrikk, hvor hun betjener en stansemaskin. Etter hvert som hun merker at synet hennes stadig blir mer svekket, tar hun seg ekstraarbeid for å klare å samle nok penger til sønnens operasjon. Det er tydelig at Selma føler skyld over å ha født en gutt som bærer på denne tunge arven. Hun har åpenbart et soningsbehov.

Men filmen går ikke inn i Selmas psykologi. Selma kunne ha blitt en interessant skikkelse. Hva er det som gjør henne så selvoppofrende? Hva er hennes historie? Von Trier velger konsekvent og totalt å ignorere de sidene ved Selma som kunne gitt skikkelsen dybde og liv.

I stedet dveler von Trier ved scenene i fabrikkene. Mens Selma fantaserer om musikk som går i takt med fabrikklydene, ser vi hendene hennes gå inn og ut av stansemaskinene. Vi skjønner at hun knapt ser hva hun gjør. Inn og ut av stansemaskinen går hendene hennes. Uhyggelig – fortsetter hun slik kommer hun sikkert til å miste dem i maskinen. Stopp! Hvor blir det av arbeidstilsynet? Hvorfor får ikke Selma noen hjelp? Dette vil vi ikke se!

UTVETYDIG OFFER

Dette er filmens tema og anliggende: Selma er en person det er umulig ikke å føle sympati med. En enkel og naiv sjel i et fremmed land, som forsøker å spare penger slik at sønnen ikke skal bli blind. Som lindrer livssmerten og kjedsomheten i fabrikkene med å fantasere om musicals. Og som blir et utvetydig offer – først for en ufølsom kapitalisme, i den upersonlige og ufølsomme fabrikkens skikkelse. Og senere for andres grådighet, hensynsløshet og stupiditet.

Hør bare: Selma leier rom hos sjeriffen i landsbyen. Han er på sin side gift med en kvinne som elsker å bruke penger – langt mer enn hva sjeriffen tjener. Men sjeriffen er håpløst fortapt i henne, og makter ikke å sette grenser. Sjeriffen oppdager at Selma har stuet bort penger til sønnens operasjon. Han forsøker å stjele pengene, men Selma oppdager ham. I basketaket blir sjeriffen skutt med sin egen pistol. Han bønnfaller henne om å gjøre slutt på hans lidelser, ellers vil han ikke gi henne pengene tilbake. I desperasjon skyter Selma, for pengene må hun ha for å redde sin sønn fra blindhet.

Selma blir arrestert, og siktet for mord på sjeriffen. Rettssaken er en parodi. Selma får en advokat fra aller nederste hylle, som knapt forstår hva som foregår. Hun fremstilles som kommunist, som utakknemlig innvandrer, og blir dømt til døden. Der kan du se hvordan det amerikanske rettssystem virker – pilråttent, ikke sant?

Mens hun venter i fengsel på at dødsdommen skal fullbyrdes, får

imidlertid hennes venninne tak i penger til å engasjere en ny advokat. Han oppdager at det er gjort en rekke saksbehandlingsfeil som gjør det sannsynlig at Selma vil slippe dødsstraff. Men det er en hake ved det hele: Advokaten må ha sin betaling. Og de pengene som venninnen har fått tak i for å betale ham, viser seg å være nettopp de pengene som Selma har spart for å redde sønnen. Selma velger derfor i stedet å entledige advokaten, slik at sønnen kan få sin operasjon. I den siste scenen i filmen, som varer en evighet, går hun sakte til skaffottet, og blir hengt.

SOM EN KIOSKROMAN

Historien kunne vært hentet ut av en kioskroman fra 1800-tallet, eller fra en politisk propagandapamflett fra 30-tallet. Nærmere venstresradikal kitsch kommer man ikke.

Men hva i alt dette er egentlig egnet til å provosere? Er ikke dette snarere en grunn til å møte filmen med likegyldighet? Nei. For den kjedelige og forutsigbare historien fortelles på en slik måte at man uvilkårlig også rives med. Von Trier er nemlig en sann mester i infam manipulasjon. Scenen fra fabrikkens er alt nevnt: Von Trier riktig koser seg når han kan uroe tilskueren på denne måten. Inn og ut av stansmaskinen går hendene til Selma. Opp og ned går stansmaskinen. Men Selma ser nesten ikke. Det er bare et tidsspørsmål før hendene hennes blir hugget av. Scenen er symptomatisk for von Triers teknikk: Først skildres en person og en skjebne som det er umulig ikke å føle sympati med. Og

von Trier velger skuespilleren med omhu: Bjørk er ingen skuespiller – hun spiller bare seg selv. Naiv, original, sårbar, ærlig. Vi lokkes inn i en medfølelse som så brukes som grunnlag for senere å utsette seerne for sjokkeffekter: Fabrikksenen, drapsscenen, og kulminasjonen: Henrettelsen, hvor von Trier igjen dveler ved grusomheten. Selma ledes sakte til skaffottet, mens hun fantaserer og fabler om musikk. Hun får hette over hodet, og får panikk: Hun får ikke puste! (Ironisk – ikke sant – hun får ikke puste. Men hun skal jo om et øyeblikk dø under enhver omstendighet!) Hun slipper hetten (vi tvinges til å se på henne). Repet legges rundt halsen hennes. Alt i meget dvelende og sakte tempo, mens Selma/Bjork fantaserer til egenartet musikk. Så – plutselig – faller lemmen, og Selma.

En totalt uskyldig person utsettes for verdens urettferdige grusomhet. Det er umulig ikke å bli berørt. Det er umulig ikke å føle et intenst ubehag over denne meningsløse grusomhet. Men dette ubehaget har ingenting med det ubehag som ekte kunst kan vekke. Vil jeg mene.

Hvorfor ikke? I artikkelen *Kunst: Pynt eller ubehag?* gir Carl Henrik Grøndahl noe som for meg representerer en antydning til svar: Etter å ha drøftet slaktescenen i Rogaland teaters oppsetning av *Historien om en hest* skriver han:

«Det ubehag som denne teaterkunst vekker i oss, er eksistensielt: lengsler og krefter som ikke er pågående og krevende, og som

derfor er skjøvet til side av politiske og vitenskapelige forståelsesformer. Men for vår egen skyld må vi gjenkjenne dem.» Og senere i artikkelen skriver han: «Det er kanskje de færreste som utløser og forløser, men uansett må kunstens viktigste oppgave være å uroe kulturen, vise oss kulturens – og derfor vårt eget – ubehag. Hele tiden stille spørsmål ved de måter vi lever på i forhold til de sentrale livsområder. Holde den spontane livsprosess levende for oss. Det kan bare den erkjennende kunst – skapt av en kunstner som er forpliktet av sine evner og sitt kall og bruker sin fantasi og seg selv i sine erfaringer. En kunstner som er bundet av en ideologi, arrangerer det som allerede er kjent. I en erkjennelsesprosess bryter kunstneren med det kjente, kulturens språk og bevisstgjøring.»

ENDIMENSJONALE PAPPFIGURER

Lagt langs en slik målestokk blir det klarere for meg hvorfor det ubehag som *Dancing in the dark* vekker, og som det bevisst er laget for å vekke, ikke kan forveksles med det kunstneriske ubehag som kjenne-tegner den genuint provoserende kunst. For alt ved *Dancing in the dark* er meget forutsigbart. Alle skikkelsene er pappfigurer, like endimensjonale som i de riktig dårlige tegneseriene. Historien er en lang klisjé. Det eneste som gjøres med noen form for suffisance, er den infame manipulasjon som von Trier utsetter våre følelser for. Han vet at det i de fleste mennesker bor en porsjon evne til innlevelse. Det er denne han – meget bevisst – bruker til å oppnå sine sjokkeffekter på.

Dancing in the dark stiller ingen spørsmål. Filmen inneholder ingen undring. Den får meg ikke til å tenke, til å reflektere. Her fins ingen tvetydighet, ingen spire til refleksjon. Det finnes bare en historie, som i all sin banalitet er såpass teknisk dyktig fremstilt, og griper såpass sterkt, at den gir regissøren anledning til manipulativt å påføre oss ubehag. I *Dancing in the dark* gjøres tragedien til sosialpornografisk opplevelse; filmen inviterer overhodet ikke til noen erkjennelsesprosess hos tilskueren. Von Trier representerer i så måte et eksempel på en tabloidisering av film-mediet. Se og Hør under dekke av filmkunst. Dyktige manipulative grep som bevisst brukes for å vekke frem sterke følelser, men ikke mer.

Jeg viser Kari manuskriptet så langt.
«Hva synes du?»

Hun svarer: «Jeg kan godt se poengene dine. Jeg kan godt se at filmen kan sees på denne måten. Men det er ikke dette ved filmen som har grepet meg. Jeg synes du fester deg ved noe som for meg er helt uinteressant. Det spennende ved filmen ligger på et helt annet plan – hvordan von Trier greier å skildre en livshistorie som er merkelig, nesten uvirkelig. Hvordan Selma bruker musikk og fantasering som forsvarsstrategi. Hvordan von Trier bruker musikk og bilder til å skape denne rare og merkelige stemningen.»

HVORFOR SÅ PROVOSERT?

«Forresten så lurte jeg også på hvorfor du blir så provosert», fortsetter hun. «Du sier du føler deg

manipulert til å føle medfølelse, og så ubehag fordi von Trier utsetter Selma for grusomheter. Men gjør ikke veldig mange filmer det? Hva med James Bond, eller skrekkfilmer, eller detektiven for den saks skyld? Så hva er det som er så annerledes med *Dancing in the dark*? Jeg tror dine sterke reaksjoner kommer av at du ikke holder ut å se på skjebnen til Selma. Så blir du sint på regissøren i stedet.»

Kari har naturligvis rett: Jeg har ikke helt lykkes å forklare hva det er med *Dancing in the dark* som provoserer, og som gjør at jeg opplever nettopp denne filmen som kvalifisert spekulativ. For det er helt riktig - svært mye film bygger jo over samme grove lest: Bli kjent med en skikkelse som du føler sympati for, og som senere utsettes for en eller annen grusom skjebne. Så hva er det som gjør von Triers film så mye annerledes? For selv om Kari har rett i at forklaringen er mangelfull, er jeg ikke med på slutningen: At filmen egentlig er god, og at det utelukkende er min egen motstand mot å ta inn over meg en tragisk skjebne som gjør at jeg reagerer.

Jeg famler etter svar. Noe av forskjellen ligger i filmens pretensjoner. *Dancing in the dark* er ikke ment å være en underholdningsfilm. Den har kunstneriske pretensjoner. Men disse pretensjonene forsøkes ikke realisert gjennom den undrende tvetydighet som preger den erkjennende kunst, i Grøndahls forstand. *Dancing in the dark* har nemlig ikke et snev av tvetydighet ved seg. Den gir

tilskueren overhodet ingen frihet til selv å reflektere, til selv å undres. Målet er snarere med filmiske virkemidler å frembringe en entydig reaksjon hos tilskueren: Ubegaghet over å være vitne til en grusom og urettferdig skjebne. Reaksjonen manipuleres frem like fintfølede som å få et hammerslag i hodet. Da utsettes vi for manipulerende propaganda, og ikke kunst. Vil jeg mene.

Skal jeg på skrekkfilm vet jeg hva jeg har i vente. Hammerslaget i hodet som møter meg der er en del av spillereglene - jeg undertegner kontrakten og aksepterer virkemidlene idet jeg går inn i salen. Det gjorde jeg ikke med *Dancing in the dark*.

Og nei. Det er heller ikke utelukkende styrken i virkemidlene jeg reagerer på. Selv er jeg for eksempel stor beundrer av regissøren David Lynch, som bl.a. laget tv serien *Twin Peaks* og filmen *Wild at heart*, og som går von Trier en høy gang i bruk av sterke og bisarre effekter og fremstilling av tragiske og underlige livsskjebner. Så hva er forskjellen? I David Lynchs verden - i all dens underlige forskruddhet - fornemmer man hos regissøren også en underlig kjærlig respekt for figurene, for skjebnene, for det tvetydige vakre i det heslige, og heslige i det vakre. Hos Lynch finner vi fabulering og undring. Jeg er ikke i stand til å finne spor av dette i *Dancing in the dark*.

Jeg famler videre. Noe har også å gjøre med hvordan von Trier bruker Bjørk i filmen. Konfliktene mellom Bjørk og von Trier under film-

innspillingen er det skrevet mye om i avisene. Bjørk er ikke skuespiller. Likevel vant også hun pris for sin innsats i filmen. Forklaringen må være at hun makter å gi uttrykk for en ganske nær og spontan emosjonalitet i filmen som på et merkelig vis virker genuin, i kontrast til historiens plastikk. Jeg fornemmer at von Trier også har manipulert Bjørk. Jeg opplever å bli gjort til kikker når Bjørk spiller ut sine følelser i filmen – en opplevelse jeg ikke på samme måte får når jeg ser profesjonelle skuespillere, som også har en profesjonell distanse til det de gjør. Og gjennom dette har han også fått meg til å bite på fiskekroken. Jeg kjenner den i kjeften. Den river og

gjør vondt. Jeg spreller og protesterer og vil av.

Kan hende mine reaksjoner ikke helt lar seg forklare. Film er bilder. *Dancing in the dark* er sterke, inntrykkskapende bilder, som ikke bare virker på netthinnen, men som spiller på mer ubevisste strenger. For min kone fortjener disse bildene Gullbjørner. For meg tomater og hva verre er. Så delte von Trier ikke bare salen i Cannes, men også ekteparet. Leseren får bedømme selv, om hun vil gå og se filmen. De gustibus og alt det der. Men vi holder nå sammen likevel. Foreløpig. I mørket. Kanskje vi til og med kan holde ut å gå på kino sammen en gang til?

CHRISTOPHER GRØNDAHL

RABIAT OG GRENSEOVERSKIRDENDE ROMAN

Thure Erik Lund:
Grøftetildragelsesmysteriet
Aschehoug, 1999

En av forfatterne du kunne treffe på Acems kulturforum høsten 2000 var Thure Erik Lund. Han leste fra sin fjerde roman, *Grøftetildragelsesmysteriet* - en roman som bla. har innbrakt ham Sultprisen. *Grøftetildragelsesmysteriet* er en rabiatt og grenseoverkridende roman, både formmessig og tematisk, og den peker på en grunnleggende splitt i menneskesinnet.

Hovedpersonen i *Grøftetildragelsesmysteriet* heter Tomas Olsen Myrbråten. Når fortellingen begynner står han på kjøkkenet sitt og gråter. Det har han gjort lenge. Måltidene får han fra hjemmehjelpen. Myrbråten gråter over verdens elendighet generelt og sin egen spesielt. Han

gråter over åndsmenneskets eksiltilværelse i samtiden og sitt eget, selvpålagte huleboerskap.

Etterhvert får vi vite hvorfor Myrbråten befinner seg i dette eksilet. Vi får innblikk i barndommen hans, og ikke minst i hvilket mysterium som lurte i grøftene i bygda der han vokste opp:

Og jeg var ikke særlig godt vant fra før til å handtere bygdekvinfolk, jeg tok skrekken da jeg som sytten-atten-åring havna borti noen feite bygdedundrer som drakk seg dritings og ramla i grøftene når dem var på vei hjemmatt på lørdagskvelden, for det var nedi disse grøftene jeg kunne ta dem, der var de å få, jeg pleide støtt før i tida å stå bak en busk ved ei eller anna grøft om nettene og passe opp disse feite dundrene, [...] og jeg skjønnte, da jeg kom til byen, at grøftedameopplegget i grunnen

var mye mer forskrudd enn «trangen» som hadde ridd meg i ungdomsåra. Ja, «trangen» var jo helt normal, «trangen» var jo alminnelig kjønnslig omgang med et kvinnfolk! Jeg hadde lurt meg sjøl i årevis. (s. 185)

TULLINGEN

I sitt syn på seg selv og barndommen, skildrer Tomas Olsen Myrbråten seg selv som en tulling. En som ikke skjønnte noe av hvordan verden hang sammen. En som reket langs bygdeveiene som barn og ungdom. Mangelen på normal kontakt med andre gjør at han ender med å ta seg til rette på bygdedundene, som i sekvensen over.

Det er til slutt Lensmannen som skremmer Tomas så mye at han rømmer bygda for byen - «noe som hjelp, for der fremsto det en annen verden». Som en bondestudent svinger Myrbråten seg opp og blir en av hovedstadens tenkere. Det går bra, helt til Tomas får i oppdrag å skrive en betenkning om bevaringen av kulturminner. Oppdraget får han fra selveste Kulturdepartementet. Ivrig reiser Myrbråten ut på en omfattende turné, for å ta nasjonens kulturminner i nærmere øyensyn.

Underveis i undersøkelsene sine, finner Tomas ut at det i betegnelsen «kulturminne» lurer et dypt paradoks mellom ønsket om å bevare noe viktig og det at denne bevaringsiveren både kommersialiserer og forandrer kulturminnet til det ugjenkjennelige:

Før selve kulturminneopprettelsen levde i hvert fall «kulturminnet» som døende, i det levende. Og er kulturminnet levende, eksisterer det på alvor, som det det er, og da hadde det uansett vært meningsløst å opprette det som et «kulturminne»,

eller som en parasittisk turistattraksjon over noe som fortsatt er i live, noe som ikke tjener annen hensikt enn å forsterke det turistattraktive og dermed banalisere og tåkelegge den opprinnelige hensikten med stedet og således på lengre sikt gjøre det uinteressant også som turistattraksjon. (s. 87)

Tomas' oppfatning av kulturminnene henger sammen med hans vemmelse for «den perverse vitenskapelige verdensamerikanske industriungdomskulturen», som, i følge ham selv er «den eneste levende norske kulturen» i dag. Tomas mener han som åndsmenneske har en plikt å opplyse kulturministeren om disse tankene. Han har fått i oppdrag å levere en betenkning, hvilket han også akter å gjøre - kanskje bare ikke helt på den måten ministeren hadde sett for seg.

Fremleggelsen av disse tankene for kulturministeren får ganske riktig katastrofale følger: Ministeren tror Tomas tuller når han snakker om temaet og sin egen posisjon som åndsmenneske. Da rakner det for Tomas:

Jeg fikset overhode ikke at kulturministeren fleipet med åndsmenneskebegrepet. Jeg stirret så kaldt jeg kunne på kulturministeren, og så sa jeg noe jeg ikke burde ha sagt, for det oppsto som sagt en slags situasjon, der inne på kulturministerens kontor, jeg fikk det hvert fall for meg at jeg plutselig måtte svare noe som kunne sette henne helt ut, og umiddelbart så sa jeg rolig, men plutselig, et eller annet helt unevnelig til henne. (s. 93)

Kulturministeren liker ikke å bli kalt «dette helt ut unevnelige». Tomas blir kastet ut av kontoret og gjort til

skamme. Betenkningen hans blir aldri trykt. Denne «tildragelsen» er begynnelsen på hans sosiale nedstigning. Tilslutt blir skammen så stor i byen, at han rømmer tilbake til bygda. Parallellen med grøftedundrene er klar: Også denne gangen har «tullingen» Tomas feiltolket omgivelsene og gjort noe helt på tvers av samfunnet.

HELENE

En sen kveld, før han endelig reiser tilbake til barndomshjemmet, treffer Tomas Helene. Han begynner å snakke med henne, i den tro at hun er den nå avsatte kulturministeren (det har vært regjeringsskifte i mellomtiden). Han stusser selvfølgelig over å finne henne på en så brun bar som det han vanker på, men de innleder likefullt et forhold. Det er først etter en stund at han oppdager at Helene bare er nok en pjuskete pike, og at det neppe var noen tilfeldighet at hun satt alene ved bordet i baren.

Tomas tar med seg Helene til foreldrenes småbruk, og der prøver de to å å skape et liv sammen.

Altså, hu Helene og hennes styr fikk meg til å tenke på alt annet enn disse grøftedundrene. En kan si det at hu Helene ikke bare kom inn i min verden, men hun blei min verden, og etter ei stund fant vi ut åssen vi skulle gjøre det med hverandre, det var i hver fall noe som pirka djupt i meg, for det gikk hele tiden ut på å gi hverandre «kjærlighet», som vi kalte det, dette ømme, vare og forsiktige, [...] (s. 186)

Grøftetildragelsesmysteriet kan dermed også leses som en kjærlighetsfortelling om to mennesker som møter hverandre på bunnen og som prøver å overleve med hjelp fra hverandre. Men det er langt fra noe

fredfylt forhold de innleder, og grøftemotivet forfølger Tomas også i forholdet til Helene. Etterhvert som livet på småbruket løser seg opp i fyll og trøbbel med lensmannen, søker Helene tilflukt hos en slags religiøs sekt som lever tilbaketrukket fra sivilisasjonen langt inne i skogen.

Tomas kjemper for å få verdigheten tilbake, men kommer på kant også med disse menneskene, og innser at det eneste han kan gjøre, er å rømme, for tredje og siste gang. Og denne gangen rømmer han til skogs. Han blir en «skoggangsmann» og lager seg en stusselig bolig under en rotvelt. «Det var som om jeg var innkjørvt i en tåkete, kaotisk og dyrisk tenkende naturverden». Naturen han kommer i kontakt med er gåtefull og forvirrende natur.

I denne tilstanden finner han en slags anstendighet. Men det en svært skjør anstendighet, og slutttilstanden i boken er langt fra forløst. I romanens sluttscene har han igjen oppsøkt husene til den sekten Helene har søkt tilflukt hos, i håp om å få et glimt av henne:

Alt var stille omkring husene. Noen kråker flakset imellom husveggene. Så åpnet jeg munnen og hojet. Lyden flappet bortover, og slo imot husveggen. Kråkene fløy skremte inn i skaukrullen. Jeg dukket ned i daugraset og forsøkte å gjemme meg, for den lange ordsammensatte lyden som jeg hadde avlevert, så ut til å leve sitt eget fryktløse liv, som et mekanisk insekt venget den oppover åskrullene ovenfor Gråsprengtbråtan. (s. 273)

Ingen lykkelig forsoningsscene mellom de to separerte elskende. Heller ingen forløst naturtilstand, der

Tomas endelig har funnet sitt rette element. Eksperimentet er og blir ambivalent: For Tomas tvang denne skoggangstilstanden seg fram som et resultat av både oppveksten og de omstendighetene som avsluttet karrieren hans i byen. Men naturtilstanden er basert på isolasjonen, og sluttbildet er en forsiktig tilnærming til sivilisasjonen igjen, en tilnærming som også vekker en engstelighet: Er alle sammen borte? Hvordan kommer det nå til å gå?

HJEMLØST

I sin form risser *Grøftetildragelsesmysteriet* opp to motpoler: Den svært intelligente, klarsynte mannen som oppdager noe han mener han bør si fra til samtiden om, og «tullingene» Tomas som stadig feiltolker

omgivelsene og gjør usedvanlig dumme ting. Denne tosidigheten splitter personen Tomas Olsen Myrbråten på midten, på samme måte som romanen hele tiden beveger seg langs en tilsvarende tosidighet: Forholdet mellom natur og kultur. Tomas er en fundamentalt hjemløs sjel. Hverken rollen som briljerende intellektuell, gårbruker eller skoggangsmann er steder han finner til ro. Han finner ingen levelige løsninger på den konflikten hans egen psykologi og samtiden har brakt ham inn i. Sånn sett gir ikke *Grøftetildragelsesmysteriet* noen endelig svar på problemene den beskjeftiger seg med, men blir stående som en åpen og spørrende tekst. Heldigvis.

På tampen

Redaktør: Wiggo Smeby

ALKOHOL-HISTORISKE FAKTA

Alkoholen har gjennom historien blitt brukt som virkelighetsflukt, medisin, og rusmiddel ved religiøse ritualer. Personlig misbruk har gjennom alle kulturer vært sett ned på, noe som ikke synes å være tilfelle lenger? Det sterke grep alkohol-industrien har på dagens forbrukere er annen gang i nyere tids historie, og vil før eller senere føre til politiske konsekvenser når skadene blir tydelige nok. Det er de åpenbart ikke blitt ennå.

Sannsynligvis ble alkohol for flere tusen år siden oppdaget fra gjæret frukt, og trolig utviklet av smaksmessige og etterhvert rusmessige effekter. Etterhvert utviklet forskjellige kulturer metoder for å lage alkohol av de fleste naturlige næringsstoffene i sitt kosthold. Alkohol laget av korn var den siste metoden som ble kjent, trolig etter at jordbruket ble alminnelig.

Gjennom hele historien har kulturer også forsøkt å bekjempe skadene ved alkohol, i 2300 fvt finner man fra Hammurabi flere beskrivelser av pris- og distribusjonskontroll for alkohol. I gammel egyptisk kultur finner man også referanser til presteskapets forsøk på å begrense misbruk. I romertiden oppdaget Julius Cæsar at de barbariske stammene i nord som han kriget med, var vel så bekymret for problemet som romersk kultur. Ølbrygging ble introdusert i nord-europeisk kultur av romerne i ca. år 50 . Keiser Domitian beordret senere at halvparten av alle vingårder i Italia skulle stenges.

Jabir ibn Hayyan, bedre kjent som Geber, levde i det 8nde århundre, og alkoholen har sitt navn fra ham: "al kuhul". Geber var en alkymist som søkte etter erkjennelse gjennom prosessen med å skape gull. Han visste ikke, eller var ikke opptatt av, hva han hadde funnet da han oppdaget alkoholen, og det var ikke før på 1300-tallet at de Villeneuve, fransk professor i medisin, laget brennevin som han døpte «aqua vitae» - livets vann. Han markedsførte det som livsforlengende, anti-depressiva og bra for hjertet. Store folkegrupper i Europa ble sterkt preget av alkoholforbruket.

Den kristne kirke var ikke sterkt imot alkoholbruk, men sterkt i mot drukenskap i presteskapet. Kilder beskriver munkers forbruk som maximum 5 liter om dagen (nok til at de kunne være rimelig fulle det meste av døgnet!), og øldriking i europeiske kulturer ble sterkt påvirket av klostre som tok de beste vannkildene og brygget øl både til eget bruk og til salg.

Dette er bl.a. historisk årsak til ølets rolle i belgisk kultur. Protestantismen var en sterkere fordømmer av alkoholen, Calvin og Luther hadde betydelig påvirkning på holdningene til alkohol, i Europa og senere i Amerika.

Alkoholens destruktive påvirkning av samfunnet økte dramatisk da destillering ble en industri på 1700-tallet. Dette var første gang i nyere historie at alkohol-industrien herjet kraftig med samfunnet. I England beskyttet man egen produksjon mot import, noe som flyttet forbruket fra øl og lette viner til brennevin. Gin var billig, og folk ble oppmuntret til å kjøpe det. Samfunnet ble sterkt preget av alkoholisme. På midten av 1700-tallet skjønnte man at dette bar galt avsted og endret politikk igjen med høye gin-avgifter, noe som flyttet forbruket tilbake til lettere alkoholtyper. Herav den typiske engelske pub med øl som hoveddrikke.

ENKELTE ALKOHOL-FORBUDS FAKTA

1700-tallet – den russiske tsar henretter tobakkbrukere (ikke alkohol, men redaktøren kunne ikke dy seg)

I 1729 – det engelske parlamentet gjennomfører “the Gin Act”, med høye avgifter på gin.

I 1914 – den russiske tsar forbyr alkohol – bolsjevikene tillater salget igjen i 1924. Dette er de samme som kalte religion opium for folket.

I 1917 – USA innfører totalforbud mot alkohol

1921 – Sigaretter er forbudt i 14 stater i USA.

1933 – staten Utah opphever forbudet som siste stat og alkohol er igjen tillatt i USA

1958 – Statsminister Khrustsjov øker alkohol prisene med 21 prosent for å redusere forbruket.

1987 – Byen Murmansk forbyr salget av etterbarberingsvann (som inneholder alkohol) til kl 1400, da alkoholutsalgene har åpningstid.

MEDIA-MANIPULERTE FAKTA

Massemedia har de siste årene drevet en intens markedsføring av alkohol, selv NRK har såkalte kulturprogrammer som direkte markedsfører alkohol. Dette hadde man idag ikke kunne gjort med tobakk. Educ Alco'ol i Canada presenterte i 1997 en meningsmåling hvor 74% av mennene og 65% av kvinnene uten forbehold støttet påstanden om at «Alkohol er godt for din helse». Den nåværende mediaholdningen må gjøre alkoholindustrien lykkelig, trolig er den en katastrofe sett fra et folkehelse-synspunkt.

Når blir alkoholindustrien en ny tobakksindustri, dvs. med store såkalte "class-actions" rettsaker i USA? Det er bare et tidsspørsmål.

MEDISINSKE FAKTA

Det franske paradoks, nemlig lav forekomst av hjerteinfarkt på tross av fransk vellevnet, har blitt forklart med vinforbruk. Dette er ikke riktig, forskjellen mellom hjerteinfarkt i England og Frankrike er vist å ha sin årsak i forskjell i kosthold for noen tiår siden. I dag er kostholdene mer lik hverandre og vil føre til mer lik hjertestatistikk 10-20 år inn i fremtiden.

60-70 000 ungdommer i Europa dør hvert år av alkohol-relaterte skader.

Nærmere 30% av alle sykehus-sengedøgn i Norge er relatert til alkoholbruk.

Innen psykiatrien er antallet med alkoholproblemer ca. 40%.

Skadegrensen for alkohol er ca. 7gr. pr dag (en lettøl)

Lever-skader blir tydelig hos kvinner ved ca. 20 gram pr dag, hos menn noe høyere.

Hjertemusklene skades ved lengre tids alkoholbruk, motsatt av propagandaen.

20-30 prosent av alle som dør i trafikken har alkohol i blodet.

Alkohol er vanedannende.

Samfunnskostnadene av alkohol i Sverige er anslått til 80 milliarder i året, dette skulle bety ca. halvparten i Norge (40 milliarder, omtrent det samme som norsk distriktpolitikk).

WHO har anslått at alkohol står for ca. 850 000 dødsfall pr. år, eller omtrent som skadene av ca. 10 atombomber over Hiroshima.

BLI DYADE-ABONNENT, DU OGSÅ

Mat og drikke
Drift og dyd
Fotball og terapi
Det er ikke lett å være barn
Vellyst og lidelse
Ibsen og Proust

Du finner det meste i Dyade.
Tidsskriftet for deg som ikke leser
tidsskrifter.
Reflektert, men ikke tungt.
Tankevekkende, men ikke innfløkt.
Kanskje litt på tvers av tidens
selvfølgelige tanker.

Hvert hefte belyser ett tema.
Som abonnent er du derfor med i en
liten bokklubb.
For mindre enn 200 kroner får du fire
hefter i året.
Du kan også bestille enkeltnumre.

Ring 23 11 87 00
Fax 22 83 18 31
E-post: dyade@acem.no
Hjemmesider: dyade.no

Jeg bestiller:

- Abonnement på Dyade
4. nr. pr. år kr. 190
- Bok om Acem-meditasjon
Stillhetens psykologi kr. 125
- Boken *Personlig produktivitet* kr. 145
- Boken *Tal bedre* kr. 195
- Boken *Stress - arbeid - kjærlighet* kr. 140
- Godt grønt*. Kokebok for vegetarmat. kr. 240
- For kropp og sinn*. Vegetariske
basisoppskrifter kr. 240
- CDen *Inner Strength* kr. 125
- Gratis brosjyre for Acems kurs

Følgende temahefter av Dyade:

.....
.....
.....

Navn:
Adresse:

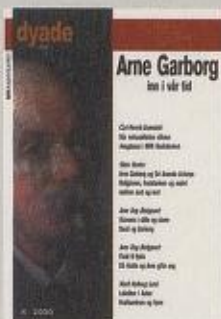
BREV

Kan sendes
ufrankert i
Norden.
Adressaten
vil betale
portoen.

SVARSENDING
AVTALE NR. 126000/95PB

DYADE
Postboks 2559, Solli
N-0202 OSLO
NORGE

Temahefter

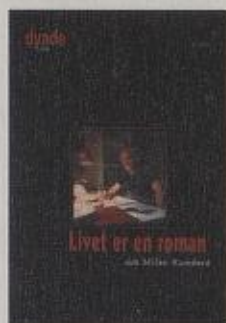
4 2000

Haugtussa - når seksualiteten våkner. Garborg og indisk filosofi. Arne og Hulda til fjells og på Labråten.

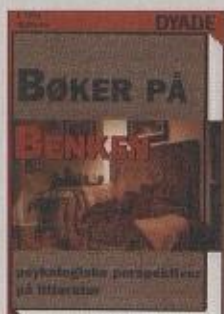
1 2000

Middelalderisk forfølgelse, vår tids massedrap, medienes anklager.

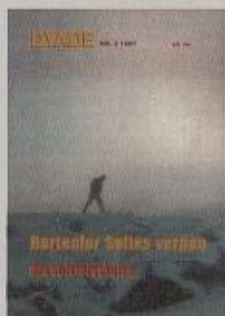
2 2000

Hva kan Milan Kunderas romaner si om det å være menneske?

4 1999

Hva sier litteraturen om menneskesinnet? Om Simi Bedford, Dag Solstad, Henrik Ibsen

3 1997

Hvordan kan vi lære å kjenne oss selv? Hva er subjektiv og objektiv viten?

3 1999

Les Bibelen som en roman, med Gud som hovedperson og Satan som hans skygge.

2 1998

En rasende dikter med giftig husdyr. Ibsen i Italia refser nordmennene.

Er vi barn for lange?

ISSN 0332-5792

C-BLAD

363341

HØGSKULEN I SOGN OG FJORDAN
POSTBOKS 133
6851 SOGNDAL

dyade
.no

Postboks 2559 Solli
0202 Oslo

Vi skaper fortiden

Dette Dyade handler om et område som ligger svært åpent for subjektiv tokning, nemlig menneskehetens forhistorie. Dag Jensen viser med utgangspunkt i sin doktoravhandling hvordan en av våre aller mest innflytelsesrike historikere, Ernst Sars, i sin beskrivelse av Norges utvikling som nasjon oppviser interessante paralleller til sin egen livshistorie. Samtidig er hans historieoppfatning sterkt preget av de utfordringer Norge sto overfor på 1800-tallet i sin kamp for selvstendighet og frigjøring.

En annen artikkel viser at en av våre store historiske romanforfattere, Johan Falkberget, legger mye av eget politisk syn inn i skildringen av menneskets kår i tidligere tider.

Viktor Roddvik tar for seg en norsk forfatter, Aasmund Brynildsen, som har hentet inspirasjon til religiøs forståelse fra den mystiske tradisjon i Østkirken, en tradisjon som har røtter langt bakover til oldtiden. I norsk sammenheng er det et sjeldent forfatterskap vi her presenteres for, og artikkelen vil være av stor interesse for den som er interessert i meditative tradisjoner av en annen art enn den religiøst nøytrale vi finner for eksempel i Acem.

